

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

A Heterodox Epistemology Against Orthodox Epistemologies: Spinozistic Concepts of Knowledge and Cognition

Ortodoks Epistemolojilere Karşı Heterodoks Bir Epistemoloji: Spinozacı Bilgi ve Biliş Kavramları

Hasan Ali Başaran*

Abstract: Epistemology is one of the most fundamental disciplines of philosophy and the history of thought. The discipline of epistemology, which problematizes the source and formation of knowledge, has an intricate relationship with all fields of science. In the traditional history of thought, theorists and thinkers who want to reveal the source and formation of knowledge are divided into two different intellectual tendencies, mainly rationalist and empiricist. In line with this classical and naive distinction, rationalist thinkers base the source of knowledge on reason, while empiricist theorists want to base it on experience and sensation. Although these different epistemological approaches present similar or very different arguments, they have virtually determined the nature and direction of the history of thought. Today, these epistemological debates and disagreements continue in many fields such as psychology, neuroscience, technology, and artificial intelligence.

While claims regarding the source and formation of knowledge vary widely, they are actually based on certain fundamental principles. These principles or foundations constitute, in essence, the internal structure of traditional epistemology. Therefore, the issue that needs to be problematized is primarily the internal structure and scripting of what we might call traditional or orthodox epistemology. Thus, the fundamental problem emerges as a structural one. Traditional epistemology draws its nourishment from flawed and inaccurate sources.

The main purpose of this article is to problematize the possibility of an epistemology that can constitute an alternative to these epistemological approaches that have become orthodox views. Spinoza's epistemology contains claims that can offer this opportunity with its challenging nature to traditional or orthodox epistemological approaches. Another aim of this article is to reconsider the concepts of knowledge and cognition in Spinoza and to diagnose how Spinoza's heterodox epistemology eliminates traditional epistemological approaches and discussions.

Keywords: Philosophy, epistemology, infinite understanding, adequate idea, knowledge, cognition.

Öz: Epistemoloji, felsefe ve düşünce tarihinin en temel disiplinlerinden birisini oluşturmaktadır. Bilginin kaynağını ve oluşumunu sorunsallaştıran epistemoloji disiplini, bütün bilim alanlarıyla girift bir ilişki içerisindedir. Geleneksel düşünce tarihinde bilginin kaynağını ve oluşumunu açığa çıkarmak isteyen teorisyenler ve düşünürler, başlıca rasyonalist ve empirist olmak üzere iki farklı düşünsel eğilimde

* Asst. Prof. Dr., Karabük University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7149-5261>

hasanbasaran@karabuk.edu.tr

Cite as/ Atıf: Başaran, H. A. (2026). A heterodox epistemology against orthodox epistemologies: Spinozistic concepts of knowledge and cognition / Ortodoks epistemolojilere karşı heterodoks bir epistemoloji: Spinozacı bilgi ve biliş kavramları. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 21(3), 4231-4265. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.88131>

Received/Geliş: 03 November/Kasım 2025

Accepted/Kabul: 20 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 25 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu klasik ve naif ayrım doğrultusunda rasyonalist düşünürler bilginin kaynağını akılda temellendirirken, empirist teorisyenler deneyde ve duyumda temellendirmek istemektedir. Bu farklı epistemolojik yaklaşımlar, benzer veya çok ayrı argümanlar ortaya koysa da düşünce tarihinin niteliğini ve yönünü adeta belirlemiştir. Günümüzde psikoloji, sinirbilim, teknoloji, yapay zekâ gibi pek çok alanda bu epistemolojik tartışmalar ve anlaşmazlıklar devam etmektedir.

Bilginin kaynağına ve oluşumuna yönelik iddialar çok çeşitli olsa da aslında temel bazı ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler veya dayanaklar geleneksel epistemolojinin adeta içsel yapısını oluşturmaktadır. Bu nedenle sorunsallaştırılması gereken olgu öncelikle geleneksel veya ortodoks diyebileceğimiz epistemolojinin içsel yapısı ve senaryolaştırılmasıdır. Böylelikle esas problem, yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel epistemoloji, hatalı ve yanlış kaynaklardan beslenmektedir.

İşte bu makalenin başlıca amacı, ortodoks görüş haline gelmiş bu epistemolojik yaklaşımlara bir alternatif oluşturabilecek bir epistemolojinin imkanını sorunsallaştırmaktır. Spinoza'nın epistemolojisi, geleneksel veya ortodoks epistemolojik yaklaşımlara meydan okuyucu niteliği ile bu imkanı sunabilecek iddialar barındırmaktadır. Bu makalenin diğer bir gayesi de Spinoza'da bilgi ile biliş kavramlarını yeniden ele almak ve Spinoza'nın heterodoks epistemolojisinin geleneksel epistemolojik yaklaşımları ve tartışmaları bertaraf ettiğini teşhis etmektir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, epistemoloji, sonsuz anlayış, upuygun fikir, bilgi, biliş.

Structured Abstract:

Epistemology, as the most fundamental branch of science, actually forms the origin and foundation of all scientific fields. However, epistemology still retains its mysterious nature. Very little is known about the origin and formation of knowledge that has been made over time. the sources of knowledge. Many claims and arguments have been made over time regarding the origin and formation of knowledge. the origin and formation of knowledge Over time, scholars have made numerous claims and arguments regarding the origin and formation of knowledge. made over time. These arguments remain speculative. Whether rationalist or empiricist, these claims are actually based on certain fundamental dynamics. Therefore, the primary issue that epistemology must problematise is not to explain the claims regarding the source and formation of knowledge, but rather to uncover the fundamental dynamics underlying these claims. The fundamental problem is to identify the facts that support these arguments. These fundamental facts have enabled the scenario-setting of a traditional or orthodox epistemology. Therefore, the necessary action is to expose the flawed structure of this scenario. The flawed epistemological perspective on reality has created a problematic intellectual understanding. This intellectual understanding also creates a false and flawed worldview. The greatest problem of the modern age is how humans, as knowing subjects, relate themselves to external reality and the known object. This relationship has also created a flawed epistemological scenario. It was Baruch Spinoza who, in the history of thought, recognised this flawed structural scenario and perhaps challenged this understanding by offering a systematic critique. Human "consciousness", as a finite faculty of understanding, necessarily lacks the ability to grasp things with sufficient causality and adequate ideas; however, as a finite faculty of understanding, human "consciousness" necessarily cannot grasp things with sufficient causality and adequate ideas. Yet as a finite faculty of understanding, it necessarily lacks the ability to grasp things with sufficient causality and adequate ideas; however, in all his studies, Spinoza's primary goal in epistemology was to identify erroneous genealogical perspectives.

Spinoza's epistemology is a necessary consequence of his systematic metaphysics or ontology. Spinoza uses epistemological concepts such as knowledge, cognition, comprehension, or intellect—that is, mind—in conjunction with ontological concepts such as substance, mode, attribute, causality, and power. According to Spinoza's epistemology, reality is nothing apart from God expressed in a problematic, intellectual, specific and determinate way, and reality has an intelligible or graspable nature. Therefore, for Spinoza, the act of knowing or cognition is essentially synonymous with existence. Spinoza asserts that everything necessarily exists through its ideas, and only through its ideas. Therefore, everything is produced from Being through its complete and adequate idea, which is a finite faculty of understanding that cannot grasp things with sufficient causality or adequately grasp things with sufficient causality and adequate ideas or conceptual determinations. Something, distinct from the finite minds that perceive or comprehend it, possesses in its essence complete cognition, comprehension, adequate causality, proper ideation, and complete conceptual determination. Therefore, the object does so through its ideas, and there is a complete cognition outside of the finite minds that perceive it, and as a finite mind, the human mind establishes an asymptotic epistemic relationship with objects, gradually grasping them through sufficient causality and adequate ideas. Therefore, our understanding of reality and things, whether beautiful or ugly, is nothing more than an inadequate understanding due to differences in our levels of knowledge, which are limited to a certain extent or time frame. Human "consciousness", as a finite faculty of understanding, necessarily lacks the ability to grasp things with sufficient causality and adequate ideas; however, as a finite faculty of understanding, human "consciousness" necessarily lacks the ability to grasp things with sufficient causality and adequate ideas, yet, in fact, everything outside the illusion of consciousness fully and completely explains and describes reality. Therefore, according to Spinoza, everything that exists does so through its ideas, and there can be no independent, noumenal realm outside of cognition. If the situation were different, we, as finite minds, would be unable to grasp reality or create cognition and, moreover, would remain unconscious of things. The reason why we finite minds can grasp reality and create cognition is because the "source" that creates us and everything else is the same.

All these epistemological explanations also express the elements that led the 18th-century philosopher Maimon to criticise Kant based on Spinoza's ideas. As Maimon, inspired by Spinoza, argued, for cognition to exist, all elements constituting reality must flow from the same source. In Spinoza, this source is the single substance whose different formal attributes describe and explain the same thing. Thus, Spinoza rejects the fundamental foundations, formal structure, and intellectual understanding of what we call orthodox or traditional epistemology. Spinoza's epistemology not only eliminates the disconnect and chasm between the knowing subject and the known object, but also deconstructs the methodology and epistemic scripting of

orthodox epistemology. Furthermore, in Spinoza, the idea is not a creation, construct, or artefact of the mind. The idea has an objective reality. The mind does not generate ideas or create them ex nihilo. If there were no substantial, adequate ideas, the human mind would be unable to form cognition about reality. Therefore, knowing is essentially grasping ideas, reaching them, and understanding them. Therefore, we understand that finite minds are essentially parts of the infinite mind. Thus, Spinoza both rejects the already flawed claims of orthodox epistemology and offers heterodox and alternative approaches to the unresolved problems of these claims.

Keywords: philosophy, epistemology, infinite understanding, adequate idea, knowledge, cognition.

ملخص منظم

تُعدُّ نظرية المعرفة، باعتبارها الفرع الأساسي للعلوم، في الواقع أصل وأساس جميع المجالات العلمية. ومع ذلك، لا تزال نظرية المعرفة تحتفظ بطابعها الغامض. ولا يُعرف سوى القليل جدًا عن أصل وتكوين المعرفة التي تراكمت على مر الزمن، وعن مصادر المعرفة وقد طُرحت على مر الزمن العديد من الادعاءات والحجج بشأن أصل وتكوين المعرفة. أصل المعرفة وتكوينها: على مر الزمن، طرح العلماء العديد من الادعاءات والحجج بشأن أصل المعرفة وتكوينها. ولا تزال هذه الحجج في نطاق التكهّنات. وسواء كانت هذه الادعاءات عقلانية أو تجريبية، فإنها تستند في الواقع إلى ديناميات أساسية معينة. ولذلك، فإن القضية الأساسية التي يجب على علم المعرفة أن يطرحها للنقاش ليست تفسير الادعاءات المتعلقة بمصدر المعرفة وتكوينها، بل الكشف عن الديناميات الأساسية الكامنة وراء هذه الادعاءات. تتمثل المشكلة الأساسية في تحديد الحقائق التي تدعم هذه الحجج. وقد مكنت هذه الحقائق الأساسية من وضع سيناريو لعلم المعرفة التقليدي أو الأرثوذكسي. ولذلك، فإن الإجراء الضروري هو كشف البنية المعيبة لهذا السيناريو. وقد أدى المنظور المعرفي المعيب للواقع إلى خلق فهم فكري مشكوك فيه. كما يخلق هذا الفهم الفكري نظرة عالمية خاطئة ومعيبة. وتتمثل أكبر مشكلة في العصر الحديث في كيفية ارتباط البشر، باعتبارهم كائنات واعية، بالواقع الخارجي والموضوع المعروف. وقد أدى هذا الترابط أيضًا إلى خلق سيناريو معرفي معيب. وكان باروخ سبينوزا هو الذي أدرك، في تاريخ الفكر، هذا السيناريو الهيكلي المعيب، وربما تحدّى هذا الفهم من خلال تقديم نقد منهجي. إن «الوعي» البشري، بصفته قدرة محدودة على الفهم «يفتقر بالضرورة إلى القدرة على إدراك الأشياء بعلاقة سببية كافية وأفكار ملائمة؛ ومع ذلك، وبصفته قدرة محدودة على الفهم، فإن «الوعي البشري لا يستطيع بالضرورة إدراك الأشياء بعلاقة سببية كافية وأفكار ملائمة. ومع ذلك، بصفته قدرة محدودة على الفهم، فإنه يفتقر بالضرورة إلى القدرة على إدراك الأشياء بعلاقة سببية كافية وأفكار ملائمة؛ ومع ذلك، كان الهدف الأساسي لسبينوزا في علم المعرفة، في جميع دراساته هو تحديد المنظورات الجينية الخاطئة.

تعد نظرية المعرفة لدى سبينوزا نتيجة حتمية لميافيزيقيته المنهجية أو علم الوجود. يستخدم سبينوزا مفاهيم معرفية مثل المعرفة والإدراك، والفهم، أو العقل — أي الذهن — بالاقتران مع مفاهيم وجودية مثل الجوهر، والطريقة، والصفة، والسببية، والقوة. وفقًا لعلم المعرفة عند سبينوزا، فإن الواقع ليس شيئًا سوى الله معبرًا عنه بطريقة إشكالية وفكرية ومحددة ومقننة، والواقع له طبيعة مفهومة أو قابلة للإدراك ولذلك، فإن فعل المعرفة أو الإدراك، بالنسبة لسبينوزا، هو في جوهره مرادف للوجود. يؤكد سبينوزا أن كل شيء موجود بالضرورة من خلال أفكاره، ومن خلال أفكاره وحدها. لذلك، فإن كل شيء ينشأ من «الوجود» من خلال فكرته الكاملة والمناسبة، وهي قدرة محدودة على الفهم لا تستطيع إدراك الأشياء بعلاقة سببية كافية، أو إدراكها بشكل ملائم مع وجود أفكار كافية أو تحديدات مفاهيمية مناسبة. هناك شيء، متميز عن العقول المحدودة التي تدركه أو تفهمه، يمتلك في جوهره الإدراك الكامل، والفهم، والعلاقة السببية المناسبة، والتصور الصحيح، والتحديد المفاهيمي الكامل. لذلك، فإن الشيء يفعل ذلك من خلال أفكاره، وهناك إدراك كامل خارج العقول المحدودة التي تدركه، وبصفته عقلًا محدودًا يقيم العقل البشري علاقة معرفية تقترب تدريجيًا من الأشياء، فيدركها تدريجيًا من خلال السببية الكافية والأفكار الملائمة. ولذلك، فإن فهمنا للواقع والأشياء، سواء كانت جميلة أم قبيحة، ليس أكثر من فهم غير كافٍ بسبب الاختلافات في مستويات معرفتنا، التي تقتصر إلى حد ما أو في إطار زمني معين. «الوعي» البشري، بصفته قدرة فهم محدودة، يفتقر بالضرورة إلى القدرة على إدراك الأشياء بالسببية الكافية والأفكار الملائمة؛ ومع ذلك، بصفته قدرة فهم محدودة، يفتقر «الوعي» البشري بالضرورة إلى القدرة على إدراك الأشياء بالسببية الكافية والأفكار الملائمة، لكن في الواقع، كل ما هو خارج وهم الوعي يفسر ويصف الواقع تفسيرًا ووصفًا كاملين. لذلك، وفقًا لسبينوزا، فإن كل ما هو موجود يوجد من خلال أفكاره، ولا يمكن أن يكون هناك عالم مستقل، عالم «الذاتي»، خارج نطاق الإدراك. لو كان الوضع مختلفًا، لكان من المستحيل علينا، كعقول محدودة، أن ندرك الواقع أو نخلق الإدراك، بل وأكثر من ذلك، لكننا ظللنا غير واعين بالأشياء. والسبب الذي يجعلنا، كعقول محدودة، قادرين على إدراك الواقع وخلق الإدراك هو أن «المصدر» الذي يخلقنا ويخلق كل شيء آخر هو نفسه.

وتعتبر جميع هذه التفسيرات المعرفية أيضًا عن العناصر التي دفعت الفيلسوف مايمون في القرن الثامن عشر إلى انتقاد كائط استنادًا إلى أفكار سبينوزا. وكما جادل مايمون، مستلهمًا من سبينوزا، لكي يوجد الإدراك، يجب أن تتبع جميع العناصر المكونة للواقع من المصدر نفسه وفي فلسفة سبينوزا، هذا المصدر هو الجوهر الواحد الذي تصف صفاته الشكلية المختلفة نفس الشيء وتفسره. وبالتالي، يرفض سبينوزا الأسس الجوهرية، والبنية الشكلية، والفهم الفكري لما نسميه علم المعرفة الأرثوذكسي أو التقليدي. ولا يقتصر علم المعرفة عند سبينوزا على إزالة الانفصال والهوة بين الموضوع المعرفي والموضوع المعروف فحسب، بل إنه يفك أيضًا المنهجية والنص المعرفي لعلم المعرفة الأرثوذكسي. علاوة على ذلك، عند سبينوزا، الفكرة ليست إبداعًا أو بناءً أو صنعًا للعقل. بل للفكرة واقع موضوعي. العقل لا يولد الأفكار ولا يخلقها من العدم. لو لم تكن هناك أفكار جوهرية وكافية، لما استطاع العقل البشري تكوين إدراك للواقع. ولذلك، فإن المعرفة هي في جوهرها استيعاب الأفكار والوصول إليها وفهمها. ومن ثم، فإننا نفهم أن العقول المحدودة هي في جوهرها أجزاء من العقل اللامتناهي. وهكذا، يرفض سبينوزا الادعاءات المعيبة أصلًا لعلم المعرفة الأرثوذكسي، ويقدم في الوقت نفسه مقاربات غير أرثوذكسية وبدلية للمشكلات التي لم تُحل في هذه الادعاءات.

الكلمات المفتاحية: الفلسفة، نظرية المعرفة، الفهم اللامتناهي، الفكرة الكافية، المعرفة، الإدراك

Résumé Structuré:

L'épistémologie, comme branche la plus fondamentale de la science, constitue en réalité l'origine et le fondement de tous les domaines scientifiques. Cependant, l'épistémologie conserve encore aujourd'hui son caractère mystérieux. Nous connaissons mal l'origine et la formation des connaissances acquises au fil du temps, ainsi que leurs sources. De nombreuses thèses et arguments ont été avancés au fil du temps concernant l'origine et la formation des connaissances. L'origine et la formation du savoir. Au fil du temps, les chercheurs ont avancé de nombreuses thèses et arguments concernant l'origine et la formation du savoir. Ces arguments restent spéculatifs. Qu'elles soient rationalistes ou empiristes, ces thèses reposent en réalité sur certaines dynamiques fondamentales. Par conséquent, la question principale que l'épistémologie doit se poser n'est pas d'expliquer les thèses relatives à la source et à la formation du savoir, mais plutôt de mettre au jour les dynamiques fondamentales qui sous-tendent ces thèses. Le problème fondamental consiste à identifier les faits qui étayaient ces arguments. Ces faits fondamentaux ont permis l'élaboration d'un scénario épistémologique traditionnel ou orthodoxe. Par conséquent, il est nécessaire de mettre à nu la structure défaillante de ce scénario. La perspective épistémologique erronée sur la réalité a créé une compréhension intellectuelle problématique. Cette compréhension intellectuelle engendre également une vision du monde fautive et erronée. Le plus grand problème de l'ère moderne réside dans la manière dont les êtres humains, comme sujets connaissant, se rapportent à la réalité extérieure et à l'objet connu. Cette relation a également donné naissance à un cadre épistémologique défaillant. C'est Baruch Spinoza qui, dans l'histoire de la pensée, a reconnu ce cadre structurel défaillant et a peut-être remis en cause cette conception en proposant une critique systématique. La « conscience » humaine, comme faculté de compréhension finie, est nécessairement dépourvue de la capacité de saisir les choses avec une causalité suffisante et des idées adéquates. Cependant, en tant que faculté d'entendement finie, elle est nécessairement incapable de saisir les choses avec une causalité suffisante et des idées adéquates ; néanmoins, l'objectif principal de Spinoza en épistémologie, dans toutes ses études, était d'identifier les perspectives généalogiques erronées.

L'épistémologie de Spinoza est une conséquence nécessaire de sa métaphysique ou ontologie systématique. Spinoza utilise des concepts épistémologiques tels que la connaissance, la cognition, la compréhension ou l'intellect — c'est-à-dire l'esprit — en conjonction avec des concepts ontologiques tels que la substance, le mode, l'attribut, la causalité et la puissance. Selon l'épistémologie de Spinoza, la réalité n'est rien d'autre que Dieu exprimé de manière problématique, intellectuelle, spécifique et déterminée, et la réalité possède une nature intelligible ou saisissable. Par conséquent, pour Spinoza, l'acte de connaître ou la cognition est essentiellement synonyme d'existence. Spinoza affirme que tout existe nécessairement par ses idées, et uniquement par ses idées. Par conséquent, tout est produit à partir de l'Être par le biais de son idée complète et convenable. Ceci constitue une faculté d'entendement finie incapable de saisir les choses avec une causalité suffisante, ni de les appréhender de manière adéquate avec une causalité suffisante et des idées appropriées ou des déterminations conceptuelles. Quelque chose, distinct des esprits finis qui le perçoivent ou le comprennent, possède en son essence une cognition complète, une compréhension, une causalité adéquate, une idéation propre et une détermination conceptuelle complète. Par conséquent, l'objet agit ainsi par le biais de ses idées, et il existe une connaissance complète en dehors des esprits finis qui le perçoivent ; en tant qu'entité limitée, l'humain établit une relation épistémique asymptotique avec les objets, les saisissant progressivement par le biais d'une causalité suffisante et d'idées adéquates. Ainsi, notre compréhension de la réalité et des choses, qu'elles soient belles ou laides, n'est rien d'autre qu'une compréhension inadéquate due aux différences entre nos niveaux de connaissance. Ces derniers sont limités dans une certaine mesure ou à un certain cadre temporel. La « conscience » humaine, comme faculté finie de compréhension, est nécessairement dépourvue de la capacité de saisir les choses par une causalité suffisante et des idées adéquates ; cependant, comme faculté finie de compréhension, la « conscience » humaine est nécessairement dépourvue de la capacité de saisir les choses par une causalité suffisante et des idées adéquates, mais, en réalité, tout ce qui se trouve en dehors de l'illusion de la conscience explique et décrit pleinement et complètement la réalité. Par conséquent, selon Spinoza, tout ce qui existe existe à travers ses idées, et il ne peut y avoir de domaine nouménal indépendant en dehors de la cognition. Si la situation était différente, nous, en tant qu'esprits finis, serions incapables de saisir la réalité ou de créer de la cognition et, de surcroît, resterions inconscients des choses. La raison pour laquelle nous, esprits finis, pouvons saisir la réalité et créer de la cognition, c'est que la « source » qui nous crée, nous et tout le reste, est la même.

Toutes ces explications épistémologiques expriment également les éléments qui ont conduit le philosophe du XVIIIe siècle Maimon à critiquer Kant en s'appuyant sur les idées de Spinoza. Comme l'a soutenu Maimon, inspiré par Spinoza, pour que la connaissance existe, tous les éléments constituant la réalité doivent provenir de la même source. Chez Spinoza, cette source est la substance unique dont les différents attributs formels décrivent et expliquent la même chose. Ainsi, Spinoza rejette les fondements fondamentaux, la structure formelle et la conception intellectuelle de ce que nous appelons l'épistémologie orthodoxe ou traditionnelle. L'épistémologie de Spinoza élimine non seulement la rupture et le fossé entre le sujet connaissant et l'objet connu, mais déconstruit également la méthodologie et le schéma épistémique de l'épistémologie orthodoxe. De plus, chez Spinoza, l'idée n'est ni une création, ni une construction, ni un artefact de l'esprit. L'idée possède une réalité objective. L'esprit ne génère pas d'idées ni ne les crée ex nihilo. S'il n'existait pas d'idées substantielles et adéquates, l'esprit humain serait incapable de former une connaissance de la réalité. Par conséquent, connaître consiste essentiellement à saisir les idées, à les atteindre et à les comprendre. Nous comprenons donc que les esprits finis font essentiellement partie de l'esprit infini. Ainsi, Spinoza rejette les affirmations déjà erronées de l'épistémologie orthodoxe tout en proposant des approches hétérodoxes et alternatives aux problèmes non résolus que posent ces affirmations.

Mots-clés: philosophie, épistémologie, entendement infini, idée adéquate, savoir, cognition.

Resumen Estructurado:

La epistemología, como rama más fundamental de la ciencia, constituye en realidad el origen y el fundamento de todos los campos científicos. Sin embargo, la epistemología sigue conservando su carácter misterioso. Se sabe muy poco sobre el origen y la formación del conocimiento que se ha ido acumulando a lo largo del tiempo, así como sobre las fuentes del conocimiento. A lo largo del tiempo se han planteado numerosas afirmaciones y argumentos sobre el origen y la formación del conocimiento. El origen y la formación del conocimiento. A lo largo del tiempo, los estudiosos han planteado numerosas afirmaciones y argumentos sobre el origen y la formación del conocimiento. Estos argumentos siguen siendo especulativos. Ya sean racionalistas o empiristas, estas afirmaciones se basan, en realidad, en ciertas dinámicas fundamentales. Por lo tanto, la cuestión principal que la epistemología debe abordar no es explicar las afirmaciones relativas a la fuente y la formación del conocimiento, sino más bien descubrir las dinámicas fundamentales que subyacen a dichas afirmaciones. El problema fundamental consiste en identificar los hechos que respaldan estos argumentos. Estos hechos fundamentales han permitido establecer el marco de una epistemología tradicional u ortodoxa. Por lo tanto, lo que hay que hacer es poner al descubierto la estructura defectuosa de este marco. La perspectiva epistemológica errónea sobre la realidad ha creado una comprensión intelectual problemática. Esta comprensión intelectual genera, además, una visión del mundo falsa y errónea. El mayor problema de la era moderna es cómo los seres humanos, como sujetos cognitivos, se relacionan con la realidad externa y con el objeto conocido. Esta relación también ha creado un marco epistemológico defectuoso. Fue Baruch Spinoza quien, en la historia del pensamiento, reconoció este marco estructural defectuoso y tal vez cuestionó esta concepción ofreciendo una crítica sistemática. La "conciencia" humana, como una habilidad limitada del entendimiento, no tiene la capacidad de entender las cosas de manera suficiente ni de tener ideas adecuadas. Sin embargo, al ser una habilidad limitada, la "conciencia" humana no puede, por naturaleza, entender las cosas de manera suficiente ni tener ideas adecuadas. Sin embargo, como una facultad limitada del entendimiento, no puede entender las cosas con suficiente causalidad e ideas correctas. A pesar de esto, en todos sus estudios, el objetivo principal de Spinoza en la epistemología fue señalar las perspectivas genealógicas incorrectas.

La epistemología de Spinoza es una consecuencia necesaria de su metafísica u ontología sistemática. Spinoza utiliza conceptos epistemológicos como conocimiento, cognición, comprensión o intelecto —es decir, la mente— junto con conceptos ontológicos como sustancia, modo, atributo, causalidad y poder. Según la epistemología de Spinoza, la realidad no es otra cosa que Dios expresado de manera problemática, intelectual, específica y determinada, y la realidad tiene una naturaleza inteligible o aprehensible. Por lo tanto, para Spinoza, el acto de conocer o la cognición es esencialmente sinónimo de existencia. Spinoza afirma que todo existe necesariamente a través de sus ideas, y solo por ellas. Así, todo surge del Ser a través de su idea completa y apropiada. Esta es una capacidad limitada del entendimiento que no puede comprender las cosas de manera suficiente o integrarlas correctamente con suficiente causalidad e ideas claras o definiciones. Algo, distinto de

las mentes finitas que lo perciben o comprenden, posee en su esencia cognición completa, comprensión, causalidad adecuada, ideación propia y determinación conceptual total. Por lo tanto, el objeto lo hace a través de sus ideas. Existe una cognición completa al margen de las mentes finitas que la perciben. Como una cognición completa al margen de las mentes finitas que lo perciben; y, como mente finita, la mente humana establece una relación epistémica asintótica con los objetos, aprehendiéndolos gradualmente a través de la causalidad suficiente y las ideas adecuadas. Por lo tanto, nuestra comprensión de la realidad y de las cosas, ya sean bellas o feas, no es más que una comprensión inadecuada debido a las diferencias en nuestros niveles de conocimiento, que están limitados en cierta medida o en un marco temporal determinado. La «conciencia» humana, como facultad finita del entendimiento, carece necesariamente de la capacidad de aprehender las cosas mediante la causalidad suficiente y las ideas adecuadas. Sin embargo, como facultad finita del entendimiento, la «conciencia» humana carece necesariamente de la capacidad de aprehender las cosas mediante la causalidad suficiente y las ideas adecuadas. No obstante, como facultad finita del entendimiento, la «conciencia» humana carece necesariamente de la capacidad de aprehender las cosas mediante la causalidad suficiente y las ideas adecuadas; no obstante, de hecho, todo lo que se encuentra fuera de la ilusión de la conciencia explica y describe plena y completamente la realidad. Por lo tanto, según Spinoza, todo lo que existe lo hace a través de sus ideas, y no puede haber un reino nouménico independiente fuera de la cognición. Si la situación fuera diferente, nosotros, como mentes finitas, seríamos incapaces de comprender la realidad o de crear cognición y, además, permaneceríamos inconscientes de las cosas. La razón por la que nuestras mentes finitas pueden comprender la realidad y crear cognición es porque la «fuente» que nos crea a nosotros y a todo lo demás es la misma.

Todas estas explicaciones epistemológicas expresan también los elementos que llevaron al filósofo del siglo XVIII Maimón a criticar a Kant basándose en las ideas de Spinoza. Tal y como argumentó Maimón, inspirado por Spinoza, para que exista la cognición, todos los elementos que constituyen la realidad deben manar de la misma fuente. En Spinoza, esta fuente es la sustancia única cuyos diferentes atributos formales describen y explican lo mismo. Así, Spinoza rechaza los fundamentos básicos, la estructura formal y la comprensión intelectual de lo que llamamos epistemología ortodoxa o tradicional. La epistemología de Spinoza no solo elimina la desconexión y el abismo entre el sujeto conocedor y el objeto conocido, sino que también deconstruye la metodología y el guion epistémico de la epistemología ortodoxa. Además, para Spinoza, la idea no es una creación, un constructo ni un artefacto de la mente. La idea tiene una realidad objetiva. La mente no genera ideas ni las crea ex nihilo. Si no existieran ideas sustanciales y adecuadas, la mente humana sería incapaz de formar una cognición sobre la realidad. Por lo tanto, conocer consiste esencialmente en captar ideas, alcanzarlas y comprenderlas. De ahí que entendamos que las mentes finitas son, en esencia, partes de la mente infinita. Spinoza no acepta las afirmaciones incorrectas de la epistemología tradicional y propone enfoques diferentes y alternativos para abordar los problemas que estas afirmaciones no resuelven.

Palabras clave: filosofía, epistemología, entendimiento infinito, idea adecuada, conocimiento, cognición.

结构化摘要:

认识论作为科学最基础的分支，实际上构成了所有科学领域的起源与基础。然而，认识论依然保留着其神秘的本质。关于知识的起源与形成以及知识的来源，人们所知甚少。长期以来，关于知识的起源与形成，人们提出了许多主张和论点。知识的起源与形成：随着时间的推移，学者们就知识的起源与形成提出了诸多主张和论点。这些论点至今仍停留在推测层面。无论是理性主义者还是经验主义者，这些主张实际上都基于某些根本性的动态机制。因此，认识论必须首要探讨的问题并非解释关于知识来源与形成的主张，而是揭示这些主张背后所隐含的根本性动态机制。根本问题在于识别支持这些论点的依据。正是这些基本依据构成了传统或正统认识论的理论框架。因此，当务之急是揭露这一理论框架中存在的缺陷。这种对现实的认识论视角存在缺陷，从而导致了有问题的认知理解。这种认知理解也造就了一个虚假且有缺陷的世界观。现代最大的问题在于，人类作为认知主体，如何将自身与外部现实及被认知的客体建立联系。这种关系也造就了一个有缺陷的认识论框架。在思想史上，正是巴鲁赫·斯宾诺莎识破了这一有缺陷的结构性框架，并或许通过提出系统性批判来挑战了这种理解。人类的“意识”作为一种有限的理解能力，必然缺乏以充分的因果性与恰当的观念来把握事物的能力；然而，正因为是有限理解能力，人类的“意识”必然无法以充分的因果性与恰当的观念来把握

握事物。然而,作为一种有限的理解能力,它必然缺乏以充分的因果性与恰当的观念来把握事物的能力;但在斯宾诺莎的所有研究中,他在认识论方面的首要目标是识别错误的谱系学视角。

斯宾诺莎的认识论是他系统形而上学或本体论的必然结果。斯宾诺莎将“知识”、“认知”、“理解”或“理智”——即“心灵”——等认识论概念,与“实体”、“方式”、“属性”、“因果性”和“力量”等本体论概念结合使用。根据斯宾诺莎的认识论,现实无非是以问题性、智性、具体且确定的方式表现出来的上帝,且现实具有可理解或可把握的本质。因此,对斯宾诺莎而言,认识或认知的行为在本质上与存在同义。斯宾诺莎断言,万物必然通过其理念而存在,且仅通过其理念而存在。因此,万物皆由“存在”通过其完整且充分的观念所产生;而有限的理解力却无法以充分的因果性把握事物,也无法同时以充分的因果性与充分的观念或概念性规定来恰当地把握事物。某种与感知或理解它的有限心灵相区别的存在,在其本质中具备完整的认知、理解、充分的因果性、恰当的观念形成以及完整的概念性规定。因此,对象是通过其理念来实现这一点的,而在感知它的有限心灵之外存在着一种完整的认知;作为有限心灵,人类心灵与对象建立了一种渐近的认识关系,通过充分因果性与充分理念逐渐把握对象。因此,我们对现实与事物的理解——无论美或丑——都不过是由于知识水平差异所导致的不足之理解,这些理解在某种程度上或特定时间范围内是有限的。人类的“意识”,作为一种有限的理解能力,必然缺乏通过充分因果性与恰当理念来把握事物的能力;然而,作为一种有限的理解能力,人类的“意识”虽然必然缺乏通过充分因果性与恰当理念来把握事物的能力,但事实上,意识幻象之外的一切,却能全面而完整地阐释和描述现实。因此,根据斯宾诺莎的观点,一切存在之物皆通过其理念而存在,认知之外不存在独立的“物自体”领域。若情况不同,我们作为有限的心智,将无法把握现实或产生认知,更将对事物一无所知。我们有限的心智之所以能够把握现实并产生认知,是因为创造我们及万物的“源头”是相同的。

所有这些认识论解释也体现了促使18世纪哲学家迈蒙基于斯宾诺莎的思想批评康德的要素。正如受斯宾诺莎启发的迈蒙所论证的那样,认知要存在,构成现实的所有要素必须源自同一源头。在斯宾诺莎的理论中,这一源头就是单一实体,其不同的形式属性描述并解释着同一事物。因此,斯宾诺莎否定了我们所称的正统或传统认识论的基本基础、形式结构及理性理解。斯宾诺莎的认识论不仅消除了认识主体与被认识客体之间的割裂与鸿沟,还解构了正统认识论的方法论与认识论框架。此外,在斯宾诺莎的理论中,理念并非心灵的创造、构造或产物。理念具有客观现实性。心灵不会产生理念,也不会无中生有地创造它们。如果没有实质性的、充分的理念,人类心灵将无法对现实形成认知。因此,认识本质上就是把握理念、触及理念并理解理念。由此,我们理解到,有限的心灵本质上是无限心灵的一部分。因此,斯宾诺莎既驳斥了正统认识论中本已存在缺陷的主张,又针对这些主张中尚未解决的问题提供了非正统的、替代性的解决途径。

关键词: 哲学、认识论、无限理解、充分理念、知识、认知。

Структурированное Резюме:

Эпистемология, как наиболее фундаментальная научная дисциплина, фактически является источником и основой всех научных областей. Однако эпистемология по-прежнему сохраняет свой загадочный характер. О происхождении и формировании знаний, накопленных на протяжении времени, известно очень мало. Источники знаний. На протяжении веков выдвигались многочисленные утверждения и аргументы относительно происхождения и формирования знаний. Происхождение и формирование знания. На протяжении времени ученые выдвигали многочисленные утверждения и аргументы относительно происхождения и формирования знания, накопленного с течением времени. Эти аргументы остаются спекулятивными. Будь то рационалистические или эмпирические, эти утверждения на самом деле основаны на определённой фундаментальной динамике. Поэтому основная задача, которую должна поставить перед собой эпистемология, заключается не в том, чтобы объяснить утверждения относительно источников и формирования знания, а в том, чтобы раскрыть фундаментальную динамику, лежащую в основе этих утверждений. Фундаментальная задача заключается в выявлении фактов, подтверждающих эти аргументы. Именно эти фундаментальные факты позволили сформировать сценарий традиционной или ортодоксальной эпистемологии. Поэтому

необходимо раскрыть несовершенную структуру этого сценария. Несовершенная эпистемологическая перспектива на реальность привела к формированию проблематичного интеллектуального понимания. Это интеллектуальное понимание также формирует ложное и несовершенное мировоззрение. Величайшая проблема современности заключается в том, как люди, будучи познающими субъектами, соотносят себя с внешней реальностью и познаваемым объектом. Эта взаимосвязь также породила ошибочный эпистемологический сценарий. Именно Барух Спиноза в истории мысли распознал этот ошибочный структурный сценарий и, возможно, бросил вызов этому пониманию, предложив систематическую критику. Человеческое «сознание», как конечная способность понимания, неизбежно лишено способности постигать вещи с достаточной причинностью и адекватными идеями; однако, будучи конечной способностью понимания, человеческое «сознание» неизбежно не может постигать вещи с достаточной причинностью и адекватными идеями. Тем не менее, будучи конечной способностью понимания, оно неизбежно лишено способности постигать вещи с достаточной причинностью и адекватными идеями; однако во всех своих исследованиях главной целью Спинозы в эпистемологии было выявление ошибочных генеалогических подходов.

Эпистемология Спинозы является необходимым следствием его систематической метафизики или онтологии. Спиноза использует эпистемологические понятия, такие как знание, познание, понимание или интеллект — то есть разум — в сочетании с онтологическими понятиями, такими как субстанция, режим, атрибут, причинность и сила. Согласно эпистемологии Спинозы, реальность — это не что иное, как Бог, выраженный проблематичным, интеллектуальным, конкретным и определённым образом, и реальность обладает понятной или постижимой природой. Поэтому для Спинозы акт познания или познавательного процесса по сути является синонимом существования. Спиноза утверждает, что всё обязательно существует посредством своих идей и только посредством своих идей. Следовательно, всё происходит из Бытия через его полную и адекватную идею, которая представляет собой конечную способность понимания, неспособную охватывать вещи с достаточной причинностью или адекватно охватывать вещи с достаточной причинностью и адекватными идеями или концептуальными определениями. Нечто, отличное от конечных умов, которые его воспринимают или постигают, обладает в своей сущности полным познанием, пониманием, адекватной причинностью, надлежащим идеатом и полным концептуальным определением. Следовательно, объект существует посредством своих идей, и за пределами конечных умов, которые его воспринимают, существует полное познание; а человеческий ум, будучи конечным умом, устанавливает асимптотическую эпистемическую связь с объектами, постепенно охватывая их посредством достаточной причинности и адекватных идей. Поэтому наше понимание реальности и вещей, будь то прекрасных или уродливых, является не чем иным, как неадекватным пониманием, обусловленным различиями в наших уровнях знания, которые ограничены в определенной степени или временных рамках. Человеческое «сознание», как конечная способность понимания, неизбежно лишено способности постигать вещи с помощью достаточной причинности и адекватных идей; однако, будучи конечной способностью понимания, человеческое «сознание» неизбежно лишено способности постигать вещи с помощью достаточной причинности и адекватных идей, но, по сути, всё, что находится за пределами иллюзии сознания, полностью и исчерпывающе объясняет и описывает реальность. Поэтому, согласно Спинозе, всё существующее существует посредством своих идей, и за пределами познания не может существовать никакой независимой, ноуменальной сферы. Если бы ситуация была иной, мы, как конечные умы, были бы неспособны постигать реальность или создавать познание и, более того, оставались бы в неведении относительно вещей. Причина, по которой мы, конечные умы, можем постигать реальность и создавать познание, заключается в том, что «Источник», создающий нас и всё остальное, является одним и тем же.

Все эти эпистемологические объяснения также отражают те элементы, которые побудили философа XVIII века Маймона критиковать Канта, опираясь на идеи Спинозы. Как утверждал Маймон, вдохновленный Спинозой, для существования познания все элементы, составляющие реальность, должны происходить из одного и того же источника. У Спинозы этот источник — единая субстанция, различные формальные атрибуты которой описывают и объясняют одно и то же. Таким образом, Спиноза отвергает фундаментальные основы, формальную структуру и интеллектуальное понимание того, что мы называем ортодоксальной или традиционной эпистемологией. Эпистемология Спинозы не только устраняет разрыв и пропасть между познающим субъектом и познаваемым объектом, но и деконструирует методологию и эпистемические схемы ортодоксальной эпистемологии. Более того, у

Спинозы идея не является творением, конструктом или артефактом разума. Идея обладает объективной реальностью. Разум не порождает идеи и не создает их из ничего. Если бы не существовало субстанциальных, адекватных идей, человеческий разум был бы неспособен формировать познание о реальности. Следовательно, познание по сути заключается в охвате идей, достижении их и их понимании. Таким образом, мы понимаем, что конечные умы по сути являются частями бесконечного разума. Таким образом, Спиноза как отвергает и без того ошибочные утверждения ортодоксальной эпистемологии, так и предлагает неортодоксальные и альтернативные подходы к нерешенным проблемам этих утверждений.

Ключевые слова: философия, эпистемология, бесконечное понимание, адекватная идея, знание, познание.

संरचित सारांशः

ज्ञानमीमांसा, विज्ञान की सबसे मौलिक शाखा के रूप में, वास्तव में सभी वैज्ञानिक क्षेत्रों की उत्पत्ति और आधार बनाती है। हालाँकि, ज्ञानमीमांसा अभी भी अपनी रहस्यमय प्रकृति बनाए हुए है। समय के साथ प्राप्त ज्ञान की उत्पत्ति और निर्माण के बारे में बहुत कम ज्ञात है। ज्ञान के स्रोतों के बारे में समय के साथ कई दावे और तर्क दिए गए हैं।

ज्ञान की उत्पत्ति और निर्माण। समय के साथ, विद्वानों ने ज्ञान की उत्पत्ति और निर्माण के संबंध में कई दावे और तर्क प्रस्तुत किए हैं। ये तर्क अनुमानहीन बने हुए हैं। चाहे तर्कवादी हों या अनुभववादी, ये दावे वास्तव में कुछ मौलिक गतिकी पर आधारित हैं। इसलिए, प्राथमिक मुद्दा जिसे ज्ञानमीमांसा को समस्याग्रस्त करना चाहिए, वह ज्ञान के स्रोत और निर्माण के संबंध में दावों की व्याख्या करना नहीं है, बल्कि इन दावों के अंतर्निहित मौलिक गतिकी को उजागर करना है। मूल समस्या उन तथ्यों की पहचान करना है जो इन तर्कों का समर्थन करते हैं। इन मूल तथ्यों ने एक पारंपरिक या रूढ़िवादी ज्ञानमीमांसा के परिदृश्य को स्थापित करने में सक्षम बनाया है। इसलिए, आवश्यक कार्य इस परिदृश्य की दोषपूर्ण संरचना को उजागर करना है। वास्तविकता पर दोषपूर्ण ज्ञानमीमांसीय दृष्टिकोण ने एक समस्याग्रस्त बौद्धिक समझ पैदा की है। यह बौद्धिक समझ एक झूठा और दोषपूर्ण विश्वदृष्टिकोण भी बनाती है। आधुनिक युग की सबसे बड़ी समस्या यह है कि जानने वाले विषयों के रूप में मनुष्य स्वयं को बाहरी वास्तविकता और ज्ञात वस्तु से कैसे संबंधित करते हैं। इस संबंध ने एक दोषपूर्ण ज्ञानमीमांसीय परिदृश्य भी बनाया है। यह बराक स्पिनोजा ही थे जिन्होंने, विचार के इतिहास में, इस दोषपूर्ण संरचनात्मक परिदृश्य को पहचाना और शायद एक व्यवस्थित आलोचना प्रस्तुत करके इस समझ को चुनौती दी। मानव "चेतना", समझने की एक सीमित क्षमता के रूप में, आवश्यक रूप से पर्याप्त कारणवाद और पर्याप्त विचारों के साथ चीजों को समझने की क्षमता से वंचित है; हालाँकि, समझने की एक सीमित क्षमता के रूप में, मानव "चेतना" आवश्यक रूप से पर्याप्त कारणवाद और पर्याप्त विचारों के साथ चीजों को समझ नहीं सकती। फिर भी, समझने की एक सीमित क्षमता के रूप में, इसमें पर्याप्त कारणता और पर्याप्त विचारों के साथ चीजों को समझने की क्षमता का अभाव है; हालाँकि, अपने सभी अध्ययनों में, ज्ञानमीमांसा में स्पिनोजा का प्राथमिक लक्ष्य त्रुटिपूर्ण वंशावलीगत दृष्टिकोणों की पहचान करना था।

स्पिनोजा की ज्ञानमीमांसा उनके व्यवस्थित तत्त्वमीमांसा या अस्तित्वमीमांसा का एक आवश्यक परिणाम है। स्पिनोजा ज्ञान, बोध, समझ, या बुद्धि—अर्थात्, मन—जैसी ज्ञानमीमांसा संबंधी अवधारणाओं का उपयोग पदार्थ, विधा, गुण, कारणता, और शक्ति जैसी अस्तित्वमीमांसा संबंधी अवधारणाओं के साथ संयोजन में करते हैं। स्पिनोजा की ज्ञानमीमांसा के अनुसार, वास्तविकता ईश्वर से अलग कुछ भी नहीं है, जो एक समस्याग्रस्त, बौद्धिक, विशिष्ट और निश्चित तरीके से व्यक्त होती है, और वास्तविकता की एक बोधगम्य या ग्रहण करने योग्य प्रकृति है। इसलिए, स्पिनोजा के लिए, जानने या बोध का कार्य अनिवार्य रूप से अस्तित्व के पर्यायवाची है। स्पिनोजा यह दावा करते हैं कि सब कुछ अनिवार्य रूप से अपने विचारों के माध्यम से ही अस्तित्व में है, और केवल अपने विचारों के माध्यम से ही। इसलिए, सब कुछ अस्तित्व से उसकी पूर्ण और पर्याप्त कल्पना के माध्यम से उत्पन्न होता है, जो समझने की एक सीमित क्षमता है जो पर्याप्त कारणवाद के साथ चीजों को नहीं समझ सकती या पर्याप्त कारणवाद और पर्याप्त विचारों या वैचारिक निर्धारणों के साथ चीजों को पर्याप्त रूप से नहीं समझ सकती। कोई चीज़, जो इसे समझने वाले सीमित मन से भिन्न है, अपने सार में पूर्ण ज्ञान, समझ, पर्याप्त कारणवाद, उचित कल्पना, और पूर्ण वैचारिक निर्धारण रखती है। इसलिए, वस्तु ऐसा अपने विचारों के माध्यम से करती है, और इसे महसूस करने वाले सीमित मन के बाहर एक पूर्ण बोध है, और एक सीमित मन के रूप में, मानव मन वस्तुओं के साथ एक असिम्प्टोटिक एपिस्टेमिक संबंध स्थापित करता है, और पर्याप्त कारणता और पर्याप्त विचारों के माध्यम से धीरे-धीरे उन्हें समझता है। इसलिए, वास्तविकता और चीजों की हमारी समझ, चाहे वह सुंदर हो या बदसूरत, हमारे ज्ञान के स्तरों में अंतर के कारण एक अपर्याप्त समझ से अधिक कुछ नहीं है, जो एक निश्चित हद या समय-सीमा तक सीमित हैं। मानव "चेतना",

समझने की एक सीमित क्षमता के रूप में, आवश्यक रूप से पर्याप्त कारणवाद और पर्याप्त विचारों के साथ चीजों को समझने की क्षमता से वंचित है; हालाँकि, समझने की एक सीमित क्षमता के रूप में, मानव "चेतना" आवश्यक रूप से पर्याप्त कारणवाद और पर्याप्त विचारों के साथ चीजों को समझने की क्षमता से वंचित है, फिर भी, वास्तव में, चेतना के भ्रम के बाहर की हर चीज़ पूरी तरह से वास्तविकता की व्याख्या और वर्णन करती है।

इसलिए, स्पिनोज़ा के अनुसार, जो कुछ भी अस्तित्व में है, वह अपने विचारों के माध्यम से ही अस्तित्व में है, और बोध के बाहर कोई स्वतंत्र, नूमेनल (अनूभूत) क्षेत्र नहीं हो सकता। यदि स्थिति अलग होती, तो हम, सीमित बुद्धि वाले प्राणी के रूप में, वास्तविकता को समझने या बोध पैदा करने में असमर्थ होते और, इसके अलावा, हम चीजों के प्रति अचेत ही रहते। हम सीमित बुद्धि वाले प्राणी वास्तविकता को समझने और बोध पैदा करने में सक्षम हैं, इसका कारण यह है कि जो "स्रोत" हमें और बाकी सब कुछ बनाता है, वह एक ही है।

ये सभी ज्ञानमीमांसीय व्याख्याएँ उन तत्वों को भी व्यक्त करती हैं, जिन्होंने 18वीं सदी के दार्शनिक मेमोन को स्पिनोज़ा के विचारों के आधार पर कांत की आलोचना करने के लिए प्रेरित किया। जैसा कि मेमोन ने स्पिनोज़ा से प्रेरित होकर तर्क दिया, संज्ञान के अस्तित्व के लिए, वास्तविकता के सभी घटक तत्वों का एक ही स्रोत से निकलना आवश्यक है। स्पिनोज़ा के अनुसार, यह स्रोत एकल पदार्थ है जिसके विभिन्न औपचारिक गुण एक ही चीज़ का वर्णन और स्पष्टीकरण करते हैं। इस प्रकार, स्पिनोज़ा उस बात की मौलिक नींव, औपचारिक संरचना और बौद्धिक समझ को खारिज करते हैं जिसे हम रूढ़िवादी या पारंपरिक ज्ञानमीमांसा कहते हैं। स्पिनोज़ा की ज्ञानमीमांसा न केवल जानने वाले विषय और ज्ञात वस्तु के बीच के अलगाव और खाई को समाप्त करती है, बल्कि रूढ़िवादी ज्ञानमीमांसा की कार्यप्रणाली और ज्ञान संबंधी पटकथा का भी विखंडन करती है। इसके अलावा, स्पिनोज़ा के अनुसार, विचार मन की कोई रचना, संरचना या कृति नहीं है। विचार की एक वस्तुनिष्ठ वास्तविकता है। मन विचारों को उत्पन्न नहीं करता है या उन्हें शून्य से नहीं बनाता है। यदि पर्याप्त, ठोस विचार नहीं होते, तो मानव मन वास्तविकता के बारे में बोध करने में असमर्थ होता। अतः, जानना अनिवार्य रूप से विचारों को समझना, उन तक पहुँचना और उन्हें समझना है। इसलिए, हम समझते हैं कि सीमित मन अनिवार्य रूप से अनंत मन के हिस्से हैं। इस प्रकार, स्पिनोज़ा रूढ़िवादी ज्ञानमीमांसा के पहले से ही त्रुटिपूर्ण दावों को अस्वीकार करते हैं और इन दावों की अनसुलझी समस्याओं के लिए अपरंपरागत और वैकल्पिक दृष्टिकोण प्रस्तुत करते हैं।

कीवर्ड: दर्शन, ज्ञानमीमांसा, अनंत समझ, पर्याप्त विचार, ज्ञान, बोध।

Yapılandırılmış Özet:

Bilimin en temel dalı olan epistemoloji, aslında tüm bilimsel alanların kökenini ve temelini oluşturur. Bununla birlikte, epistemoloji hâlâ gizemli doğasını korumaktadır. Bilginin kaynağı hakkında çok az şey bilinmektedir. Geçmişten günümüze bilginin kökeni ve oluşumuyla ilgili sayısız iddia ve argüman ortaya atılmıştır. Bu argümanlar spekülasyon kalmaktadır. Rasyonalist veya ampirist olsun, bu iddialar aslında belirli temel dinamiklere dayanmaktadır. Bu nedenle, epistemolojinin ele alması gereken temel sorun, bilginin kaynağı ve oluşumuyla ilgili iddiaları açıklamak değil, bu iddiaların altında yatan temel dinamikleri ortaya çıkarmaktır. Aslında, temel sorun bu argümanları destekleyen gerçekleri belirlemektir. Bu temel gerçekler, geleneksel veya ortodoks bir epistemolojinin senaryosunu oluşturmayı mümkün kılmıştır. Bu nedenle, gerekli eylem, bu senaryonun kusurlu yapısını ortaya çıkarmaktır. Gerçekliğe ilişkin kusurlu epistemolojik bakış açısı, kusurlu bir entelektüel anlayış yaratmıştır. Bu entelektüel anlayış aynı zamanda yanlış ve kusurlu bir dünya görüşü de yaratır. Modern çağın en büyük sorunu, bilen özneler olarak insanların kendilerini dış gerçeklikle ve bilinen nesneyle nasıl ilişkilendirdikleridir. Bu ilişki aynı zamanda kusurlu bir epistemolojik senaryo da yaratmıştır. Düşünce tarihinde bu kusurlu yapısal senaryoyu fark eden ve belki de sistematik bir eleştiri sunarak bu anlayışa meydan okuyan kişi Baruch Spinoza olmuştur. Tüm çalışmalarında olduğu gibi, Spinoza'nın epistemolojideki temel amacı hatalı soybilimsel bakış açılarını belirlemektir.

Spinoza'nın epistemolojisi, sistematik metafiziğinin veya ontolojisinin zorunlu bir sonucudur. Spinoza, bilgi, biliş, kavrayış veya akıl gibi epistemolojik kavramları, öz, kip, nitelik, nedensellik ve güç gibi ontolojik kavramlarla birlikte kullanır. Gerçekten de, Spinoza'nın epistemolojisine göre, gerçeklik, Tanrı'nın kendini belirli ve kesin bir şekilde ifade etmesinden başka bir şey değildir ve gerçekliğin anlaşılabilir veya kavranabilir bir doğası vardır. Bu nedenle, Spinoza için bilme veya biliş eylemi, özünde varoluşla eş anlamlıdır. Bu heterodoks epistemolojik argüman doğrultusunda, Spinoza için her şey zorunlu olarak fikirleri aracılığıyla var olur. Bu nedenle, her şey Varlık'tan, eksiksiz, tam ve yeterli fikirleri veya kavramsal belirlemeleri aracılığıyla üretilir. Gerçekten de, onu algılayan veya kavrayan sonlu zihinlerden farklı bir şey, özünde eksiksiz

biliş, kavrayış, yeterli nedensellik, uygun fikir ve eksiksiz kavramsal belirlemeye sahiptir. Dolayısıyla, şey veya nesne, sonlu zihinlerin bilişinin dışında tam bilişle var olur ve sonlu bir zihin olarak insan zihni, şeylerle asimptotik bir epistemik ilişki kurar, şeyleri yeterli nedensellik ve uygun fikirlerle kademeli olarak kavrar. Bu nedenle, gerçekliği ve şeyleri, güzel veya çirkin, belirli bir ölçüde veya belirli bir zaman dilimi içinde anlamamız, bilgi seviyelerimizdeki farklılıklardan kaynaklanan eksik veya yetersiz bir anlayıştan başka bir şey değildir. Sonlu bir anlama yeteneği olarak insan "bilinci", şeyleri yeterli nedensellik ve uygun fikirlerle kavrayamaz, ancak aslında bilinç yanılmasının dışındaki her şey gerçekliği tam ve eksiksiz olarak açıklar ve tanımlar. Bu nedenle, Spinoza'ya göre, var olan her şey fikirleri aracılığıyla var olur ve bilişin dışında bağımsız, numenal bir alan olamaz. Eğer durum böyle olmasaydı, sonlu zihinler olarak gerçekliği kavrayamaz, biliş yaratamaz ve dahası, şeylerin bilincine varamazdık. Biz sonlu zihinlerin gerçeği kavrayabilmesinin ve bilişsel süreçler oluşturabilmesinin nedeni, bizi ve her şeyi yaratan "kaynağın" aynı olmasıdır.

Tüm bu epistemolojik açıklamalar, 18. yüzyıl filozofu Maimon'un Spinoza'ya dayanarak Kant'ı eleştirmesine yol açan unsurları da ifade eder. Spinoza'dan ilham alan Maimon'un savunduğu gibi, bilişin var olabilmesi için, gerçekliği oluşturan tüm unsurların aynı kaynaktan gelmesi gerekir. Spinoza'da bu kaynak, farklı biçimsel nitelikleri aynı şeyi tanımlayan ve açıklayan tek bir tözdür. Dolayısıyla Spinoza, ortodoks veya geleneksel epistemoloji olarak adlandırdığımız şeyin ana temellerini, biçimsel yapısını ve entelektüel anlayışını reddeder. Spinoza'nın epistemolojisi, bilen özne ile bilinen nesne arasındaki kopukluğu ve uçurumu ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda ortodoks epistemolojinin metodolojisini ve epistemik senaryosunu da yapıbozuma uğratar. Dahası, Spinoza'da fikir, zihnin bir yaratımı, kurgusu veya yapay ürünü değildir. Fikrin nesnel bir gerçekliği vardır. Zihin fikirleri üretmez veya yoktan var etmez. Eğer somut, yeterli fikirler olmasaydı, insan zihni gerçeklik hakkında biliş oluşturamazdı. Dolayısıyla, bilmek özünde fikirleri kavramak, onlara ulaşmak, onları anlamaktır. Bu nedenle, sonlu zihinlerin özünde sonsuz zihnin parçaları olduğunu anlıyoruz. Böylece Spinoza, hem ortodoks epistemolojinin zaten kusurlu olan iddialarını reddeder hem de bu iddiaların çözülmemiş sorunlarına heterodoks ve alternatif yaklaşımlar sunar.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, epistemoloji, sonsuz anlayış, upuygun fikir, bilgi, biliş.

www.turkishstudies.net/religion**Turkish Studies - Comparative Religious Studies**

eISSN: 2667-5544

**ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY**

A Heterodox Epistemology Against Orthodox Epistemologies: Spinozistic Concepts of Knowledge and Cognition

Introduction

Discussions about epistemology, which problematizes the source and structure of knowledge, retain their contemporary relevance. While theorists who seek to find the source of knowledge in certain principles of reason, experience, or sensory experience present different arguments, they essentially draw upon certain common understandings and approaches. At this point, the issue that needs to be problematized is not so much showing what conclusions theorists have reached, but rather identifying the solutions and modes of thought that led to these conclusions. Indeed, the important issue revealed here is to show the framework of understanding within which epistemologists operate. Perhaps one of the best examples of this is Reid, an 18th-century epistemologist. Reid argues that Berkeley and Hume made excellent inferences from Locke's epistemology, but that the concept and understanding of "idea," central to Locke's epistemology, were flawed, and that the claims derived from this understanding were also incorrect. Here, Reid argues that in the understanding of Locke, Hume, and Berkeley, the erroneous belief that ideas are the immediate objects of our perceptions is flawed; the causal relationship between sensation and ideas or concepts in the mind is incorrectly constructed, and sensation remains insufficient and incomplete in forming our perceptions. According to Reid, who posits a common-sense realism epistemology, the mind does not grasp the external world through the representation of ideas; he states that we perceive things directly, not ideas. This example serves as an attempt to identify the fundamental motivation behind the problem. On the other hand, as we encounter in the Cartesian understanding, an ontological separation is made between the mind, which is a thinking thing, and the body, which occupies space. Accordingly, mind and body are separated into different substances or entities. The problem here is how mind and body, being different entities, can have a causal interaction. Indeed, how can something that thinks influence something that does not think, and how can it transform it into something "known" or "conscious"? Indeed, how can something that influences the mind "from the outside" be brought into a conscious state? Therefore, all epistemological arguments, whether rationalist or empiricist, must adhere to certain ontological assumptions. Furthermore, how the mind produces or acquires ideas or concepts from external things presents a major ontological problem. Moreover, how can a "causal" or "semi-causal" relationship arise between something spatial or material and something conceptual or non-spatial? How can something conceptual form a cognitive relationship with something spatial in a way that leads to knowledge? All these epistemological problems will remain a major point of contention, whether considered within a rationalist or empiricist context. All these explanations, while exhibiting internal differences, have essentially characterized the conceptual and methodological orthodox understanding and approach in epistemology.

In his attempt to define the limits of knowledge and synthesize empiricist and rationalist claims, Kant creates a duality between the faculties of sensibility and understanding. Furthermore,

while the faculty of sensibility is capable of relating to something that comes "from the outside"—from experience—the faculty of understanding cannot establish any epistemological relationship with something that comes from experience. However, Kant also speaks of the noumenal, independent of perceptions, unknowable, or indefinable being in itself, existing outside the realm of subjective experience and consciousness. According to this view, the appearances of objects are knowable, but what they are in themselves is unknowable. These epistemological problems arise as a consequence of the conclusions of orthodox epistemology. While Kant sought to create a synthesis between rationalist and empiricist approaches, he made the discussion even more complex and intractable, leading us to consider a reality that exists outside of consciousness and cognition. Maimon, one of the great but forgotten thinkers and theorists of the 18th century, does not accept Kant's cognitive dualism between faculties and his conception of the thing-in-itself as separate from consciousness. According to him, the source of the faculty of sensibility and the faculty of understanding must be the same, and they must flow from the same source. Furthermore, he argues that Kant must adhere to certain ontological commitments (Thielke & Melamed, 2024; Kelley, 2005). Therefore, faculties originating from these two different sources cannot constitute cognition in any way. The issue that needs to be problematized here is how a thing or object, apart from the subjects who perceive it, actually possesses consciousness and cognition. According to Maimon, a thing or phenomenon must have "complete cognition" or "complete, total conceptual determination" outside of the subjects perceiving it, and the object is the sum of the qualities attributed to it. Furthermore, to make these epistemological inferences, Maimon had to discuss the concept of an infinite mind (Thielke & Melamed, 2024; Kelley, 2005). This reveals that while we, as finite minds, perceive and comprehend reality and everything that constitutes it, with necessarily incomplete or insufficient degrees of difference in terms of time and space forms, the infinite mind perceives and knows reality or everything not insofar as it appears to be given from something outside of us, but as quantitative relations in terms of rational form (Kelley, 2005). Therefore, according to Maimon, we, as finite minds, comprehend reality, which consists of complete and perfectly appropriate ideas, in different degrees, that is, in different modes of knowledge and cognition. Thus, Maimon attempted to resolve the complex problem of cognition posed by traditional epistemology and Kant's epistemological approaches in a rationalist and metaphysical, yet fascinating and heterodox way. Maimon's opposition to Kant primarily involves radical elements concerning the dual nature of cognitive faculties with differing origins. Furthermore, another crucial element that Maimon cleverly recognizes is that traditional or orthodox epistemology further deepens the cognitive disconnect between the knowing subject and the known object.

From the past onwards, when the genealogical structure of "orthodox or traditional epistemology" is problematized through Maimon, the formation of cognition seems to have taken on a "contingent" rather than a "necessary" character. On the other hand, the relationship between the noumenon, a boundary concept, and the phenomenon points to an irrational situation that separates reality. Along with all this, how certain raw data from experience and "external" sources are synthesized with a structure that does not originate from experience remains hypothetical but unexplained. Furthermore, orthodox epistemology reduces reality to the level of representation, first dividing existence into parts and then attempting to establish an epistemological relationship between them again. Therefore, far from correctly identifying the source, structure, and formation of knowledge, orthodox epistemology has made it even more complex and contradictory. Of course, at the foundation of this lies the aim of maintaining a self-contained understanding of the subject, isolated from external reality. This hidden agenda of orthodox epistemology has exacted a heavy price from the history of thought, creating an epistemological chasm between the knowing subject and the known object that can never be bridged. This is why orthodox epistemology is fraught with numerous theoretical, structural, methodological, and ontological problems.

The problems that Maimon identified and sought to dismantle in orthodox epistemology have actually been pointed out by other thinkers as well. While Maimonides and Leibniz influenced Maimon's radical epistemological opposition, Spinoza had a profound impact. This is because Spinoza emerges as a theorist of knowledge who opposes orthodox epistemology. His metaphysics of substance constitutes not only an ontological and logical system, but also, essentially, an epistemological system. His epistemology, firmly rooted in his ontology, both deconstructs the understanding and thought processes of orthodox or traditional epistemology and offers different and new perspectives on the seemingly intractable problems of epistemology. Following all these explanations and presentations, the aim of this article is to argue that Spinoza's epistemology dismantles the already "wrongly" constructed traditional epistemology we call orthodox, and creates entirely new concepts of knowledge and cognition. Another important aim of this article is to show that Spinoza cannot be considered a naive and typical rationalist epistemologist.

The Integration of Reality and Completeness: The Concept of Adequate Idea and Infinite Cognition

Understanding the implications of Spinoza's epistemology directly depends on understanding the nature of his ontology. To this end, the primary starting point is to identify his understanding of substance and its ontological character. Thus, Spinoza's understanding of substance is not merely metaphysical or ontological; it also carries an epistemological quality. In this way, the ontological concept of "reality" is integrated with the epistemological concept of "truth." It becomes clear that a correct analysis of the components that constitute reality is an essential undertaking for epistemological analysis. This metaphysical or ontological plane of reality is essentially nothing more than a single substance or Being and its modes, or modes; by substance, we mean that which is conceived through and in itself, that is, that whose concept does not contain the concept of anything else. When we speak of modification or accident, we understand it to mean that which is in something else and is grasped through that thing (Spinoza, 2014, p. 69; *Ethica*, Chapter 1, Definitions 3, 5). This ontological conceptual exposition reveals itself, first and foremost, through the quality of existence of something grasped in itself and through the quality of existence of something that cannot find its existence in itself. It becomes clear here that Spinoza's ontology is essentially a problematization of causality, and therefore his epistemology must parallel this problematization of causality. Spinoza finds the essential and substantial nature of substance in the concept of *causa sui*. Clearly, this concept describes that which carries its cause within itself, that which derives its cause from itself, and that which is conceived absolutely in itself (*Ethica*, Chapter 1, Definition 1). Therefore, to analyze reality, it is first necessary to analyze this concept. Because the fundamental element at the source of everything is the ontology of causality, and the essential nature of substance itself rests on the analysis of causality.

What constitutes reality in all its parts is essentially the concept of God, identified with substance or Being, and Spinoza's primary aim is to reveal the concept of God and the attributes, predicates, or qualities that constitute God.¹ For reality is nothing other than God, that is, the predicates considered with Him and the modes necessarily linked to these predicates. According to Spinoza, "God [Deus] is understood as the absolute infinite Being, in other words, the substance consisting of infinite predicates, each describing the eternal and infinite essence," and "the predicate [attributum] is what the intellect perceives in the substance as constituting its essence" (*Ethica*, Chapter 1, Definition 4, 6). Therefore, in Spinoza's ontology, Being and substance are integrated with God, and according to this understanding, reality, or ontological reality, essentially consists of God's attributes. It should be stated here that substance and attributes should actually be considered

¹ The concept of *attributum*, a fundamental concept in Spinoza's ontology, is synonymous with the concepts of adjective, predicate, and characteristic. Accordingly, the attributes of Being are nothing other than its adjectives, predicates, or characteristics.

together. Therefore, neither substance can exist and be explained separately from its constituent attributes, nor can attributes exist and be explained separately from the substance whose attributes they are. Thus, when we speak of God, we must necessarily think of Him together with His attributes. Spinoza likens this to understanding the third prophet when we say Israel, and the same person holding his brother's heel in the womb when we say Jacob (Spinoza, 2014, p. 92). Therefore, Israel and Jacob are actually expressions describing the same thing in different ways. Similarly, whether we speak of substance or attributes, we are essentially speaking of the same thing.

From all these problematizations of reality, it becomes clear that Spinoza's main aim is to problematize the nature of God's attributes. According to this, although God possesses infinite attributes, these attributes, while appearing in different forms, essentially describe the same God. It is at this point that it becomes clear that only one substance can exist, and that there can be no substance other than God (*Ethica*, Chapter 1, Propositions 10, 11). Therefore, there is nothing other than the unique substance, and reality is nothing other than the substance and the plane formed by the modes dependent on it; on the other hand, Being is essentially singular and unique. However, Spinoza's metaphysics finds a parallel relationship between the number of predicates, or attributes, of something and its factuality, or reality (*Ethica*, Chapter 1, Proposition 9). It is clear from all these ontological explanations that, for Spinoza, factuality and completeness, that is, reality and perfection, mean the same thing (*Ethica*, Chapter 2, Definition 6). According to this understanding, the attributes that constitute Being also establish the complete and perfect reality. Therefore, God's purpose due to existence is one and the same (*Ethica*, Chapter 4, Preface). Thus, reality is also perfect, appropriate, complete, sufficient, and total.² Here, the complete conceptual determination of reality is also revealed. Spinoza, starting from his understanding of God, attributes a qualitative and appropriate conceptual determination to reality. This point reveals the relationship between Spinoza's ontology and epistemology, while also leading the issue back to the theory of attributes and essentially to the question of what kind of relationship exists between attributes.

Because of the concept of God and its complete conceptual determination, it is understood that Being is determined and qualified by an infinite number of attributes. We know that He has an infinite number of attributes, but we can comprehend thought and extension—from which we are composed—through these attributes. Therefore, God, or substance, is something that is both thinking and spatial (*Ethica*, Chapter 2, Propositions 1, 2). Here, for Spinoza, the important point is to focus not so much on the formal variations and properties of the attributes, but on the relationship between them. From this perspective, Spinoza's primary aim is to reveal a positive relationship between the attributes that qualify and determine Being, such as thought and extension. Indeed, how can a relationship be found between the attributes that constitute reality? How can harmony and correspondence be established between something that does not occupy extension, like thought, and something that cannot think, like extension—that is, between different formal attributes? From this perspective, it is first necessary to analyze the concepts of body and idea. Body is the mode that describes the essence of God in a specific and definite way, while idea is a concept formed by the mind because it is a thinking thing (*Ethica*, Chapter 2, Definition 1, 3). Accordingly, both body and idea, which exist depending on the attributes that constitute reality, must also be modes. Spinoza's main aim, while characterizing God as something that thinks and extends, is actually to break the negative connection between these attributes, and on the other hand, Spinoza wants to reach the idea of God and the concept of "infinite understanding," that is, God's infinite power of understanding. Accordingly, there must be an idea of everything that necessarily arises from God's essence, and the idea of God, from which an infinite number of things arise in an infinite way, can only be one in this

² Spinoza's ontology and epistemology necessarily have a parallel relationship. Therefore, ontological completeness necessarily brings about epistemological completeness. The concepts of complete, whole, sufficient, or perfectly adequate actually express the same thing, namely the concept of *adequatio*.

context, and the order and connections of the ideas that constitute reality are one and the same as the order and connections of things (*Ethica*, Chapter 2, Proposition 3, 4, 7). Thus, in Spinoza, thought and extension appear as essentially the same thing, but with different formal qualities. Therefore, as Deleuze argues, Being in Spinoza seems to possess a unified or monophonic quality. For this reason, attributes are the unified expressions of God, infinite forms of being, unlimited formal causes, and these forms are common with God, whose essence they constitute, and with the modes that contain them in their essence (Deleuze, 2013, p. 49). It is clearly demonstrated here that, as the relationship between Israel and Jacob also shows, attributes are qualities that describe and express the same thing in different ways, and there is no causality or cause-and-effect relationship between them as in the Cartesian understanding. Spinoza's aim here is directly related to his linking the fact that Being is the cause of everything to an immanent understanding of cause. Therefore, the unified nature of Being can be considered together with its immanent character. Indeed, God is the immanent, not temporary, cause of all things (*Ethica*, Chapter 1, Proposition 18). Immanence is the element that, as it were, imbues all attributes with the singular nature of Being.

All these ontological claims are nothing more than a genealogical analysis of an attempt to reveal Spinoza's true intention. This attempt is an effort to establish a parallel between thought and extension. According to this understanding, the knowledge of effect is dependent on and includes the knowledge of cause (*Ethica*, Chapter 1, Axiom 4). Therefore, everything that exists is essentially expressed completely and perfectly in all its attributes, and reality and perfection are reintegrated in this understanding. The element Spinoza seeks to identify here is that everything necessarily originates from God in its essential, complete, sufficient, and perfectly appropriate causality and ideas, and all these qualities are identical with reality itself. Therefore, since God is also a thinking thing, or thought is an attribute or predicate of God, He must essentially possess an infinite capacity for understanding. According to this understanding, the "infinite intellect" or God's faculty of understanding comprehends nothing other than God's predicates and variables, and accordingly, the idea of God, from which an infinite number of things arise in an infinite number of ways, can only be one (*Ethica*, Chapter 2, Proposition 4, Demonstration). Therefore, everything or reality necessarily arises or is formed, both spatially and conceptually, from God or His attributes with sufficient, complete, or perfectly appropriate causality (*Ethica*, Chapter 2, Proposition 3). Thus, Spinoza posits a concept of a sufficient or perfectly appropriate idea. According to this, a sufficient idea, as long as it is seen in itself without relation to the object, must possess all the properties or internal signs of a true idea, and a true idea must necessarily be compatible with what it is an idea of (*Ethica*, Chapter 2, Definition 4; Chapter 1, Axiom 6). Therefore, in Spinoza's epistemology, the idea has an objective reality. Accordingly, it becomes clear that everything is essentially connected to the idea of God and possesses a perfectly appropriate conception of it. Thus, Spinoza's main aim is to construct an epistemology of causality parallel to his ontology of causality. Therefore, everything that exists is essentially produced from Being in a sufficient, complete, and perfectly appropriate and necessary manner. Furthermore, everything exists and is known in a sufficient and complete manner when considered in itself and understood separately from external things. However, simultaneously and necessarily, from God, both objects, ideas about these objects, and ideas about these ideas are produced (Fransez, 2004, p. 167).

It is clear from all these explanations that Spinoza's ontology transforms into an epistemology and essentially reveals an epistemological concern. Thought, like extension, is an attribute of God and is real. Spinoza's main aim is to reveal the infinite thought corresponding to infinite extension, which is nothing other than God's infinite power of understanding or infinite mind. Indeed, "there is also an infinite power of thought in nature, and insofar as this power is infinite, it objectively contains the whole of Nature within itself and functions thoughts in the same way as nature, for the subject of its idea is Nature." (Spinoza, 2014, p. 196) This understanding connects Spinoza with the medieval thinker Moses Maimonides, who conceived of God as both

"understanding," "understood," and "understanding" (Fransez, 2004, p. 169). Thus, complete elongation corresponds in parallel to complete thought. Therefore, Spinozan cognition is essentially the complete cognition, complete consciousness, and complete comprehension of a complete and perfect reality; it is complete knowing. This cognition, therefore, is nothing other than God's understanding and power. Thus, in Spinoza's epistemology, there can be no separate, independent, noumenal realm or plane distinct from infinite and complete cognition or consciousness.³ Reality or truth exists and manifests itself through its complete cognition and perfect conceptual determination, and through its perfectly appropriate causal ideas. Therefore, in Spinoza, ontology is integrated with epistemology, and God's understanding becomes the same as His creation of modes. God's self-understanding stems from His nature, and everything, according to necessity, stems from God's nature (Spinoza, 2014, p. 238). Thus, necessity becomes the only modality of what is, and everything that is is necessary by itself or because of itself (Deleuze, 2005, p. 118). Therefore, Spinoza integrates causality with the infinite capacity for understanding, with God's will and creation. God's necessity to understand himself cannot be grounded in merely existing; in fact, it is equivalent to it (Deleuze, 2005, p. 73). However, Spinoza's epistemology is based on this relationship between necessary causality and the capacity for understanding or comprehension. For these reasons, according to Spinoza, the infinite faculty of understanding, that is, the mind, must be distinguished from finite minds and faculties of understanding: "Even if God knew Adam's past and present state, He would not, accordingly, conceive of Adam as deprived of his past state; in other words, He would not see that past state as belonging to Adam's present nature. If He did, God would have conceived something contrary to His own will, that is, to His own faculty of understanding." (Spinoza, 2014, p. 156). Indeed, while the infinite mind comprehends reality with its necessarily appropriate ideas, finite minds comprehend reality with its incomplete and insufficient causality based on variation. This problem leads to a re-problematization of Spinozan epistemology and the degrees of knowledge.

The Integration of Modes of Existence and Degrees of Knowledge: An Asymptotic Cognitive Experience

What is knowledge in Spinoza, and how can the act of knowing or cognition be conceptualized? This problematic is directly related to the ontological character of reality. Thus, in Spinoza, epistemology is integrated with ontology, and at its center is the idea of God, integrated with reality, and the infinite power of understanding and intellect. Above all, reality is the same as the infinite mind, and there is nothing outside of this reality that could give rise to a cognitive or conscious being. Therefore, epistemology is nothing more than the epistemological problematization of truth dependent on this reality. Indeed, the infinite faculty of understanding and the mind comprehend things only in terms of rational forms, with sufficient and complete causality. The fact that needs to be problematized here is to correctly establish the distinction between the finite mind of man and the infinite mind. Accordingly, from the perspective of nature, there are not only the unifications of relationships but also their merging, and the whole of nature encompasses all relationships. However, finite minds necessarily grasp relationships in nature incompletely because they sever or abstract a part of nature from the rest (Deleuze, 2000, p. 164). This point also problematizes the relationship between the infinite mind and the finite mind. Here, the problem of the disconnect between the knowing subject and the known object in the history of modern thought

³ The Spinozan concepts of cognition and consciousness here essentially refer to complete cognition or the complete idea that reveals the conceptual determination of everything as being connected to God, conceived in itself. Indeed, according to Spinoza, God's understanding encompasses nothing other than the sufficient, complete, appropriate, and perfect comprehension of everything that constitutes reality. Therefore, it is necessary not to confuse God's understanding and complete consciousness with human understanding and insufficient consciousness. Human understanding necessarily grasps and knows things with incomplete causality. On the other hand, throughout this article, we have used concepts such as infinite mind, infinite intellect, infinite understanding, infinite intelligence, or infinite comprehension in a way that is related to the concept of infinite and boundless *intellect*, with the same or similar meanings.

and traditional epistemology comes to light. It becomes clear that essentially everything in reality and nature exists with its perfectly appropriate and sufficient ideas. Therefore, everything that constitutes reality, all events and occurrences, are essentially integrated with God's infinite understanding. Thus, there is essentially nothing outside of infinite understanding or comprehension. Therefore, there is essentially no disconnect or separation between finite minds and the infinite mind. The epistemological disconnection experiences of finite minds are nothing more than their grasping of things with insufficient causality. From the perspective of the totality of reality, everything in nature exists with its perfectly appropriate and complete ideas. The primary aim of Spinoza's heterodox epistemology is to establish that this discontinuity is an illusion and that reality necessarily exists through infinite cognition. From this point of view, reality is integrated with the idea of God and his infinite power of understanding. Therefore, God's power is essentially the same as his essence (*Ethica*, Chapter 1, Proposition 34). Thus, God's power, his capacity for understanding, and his ability to produce everything are essentially the same thing, and the idea of God corresponds to a power of thought equal to the power of being and acting (Deleuze, 2005, p. 73). In this way, the true position of the infinite power of understanding emerges as God producing as He understands Himself, God understanding everything He produces, and God producing the way He understands Himself and everything else (Deleuze, 2005, p. 73). From this perspective, the fundamental motivation and necessarily linked element of Spinoza's epistemology is the idea of infinite understanding or God integrated with reality itself, and "epistemology," or knowing, being conscious, understanding—that is, the cognitive activity—is an asymptotic activity of finite minds reaching or "grasping" this infinite understanding.⁴ The issue to be problematized here is what the finite mind, that is, the human mind, is and what kind of intricate epistemological relationship it has with infinite understanding.

The human mind and body are a modal totality dependent on the attributes of God, and necessarily arise from His nature with sufficient causality and perfectly appropriate ideas. Thus, "ideas and things are modes that exist on different faces of the same reality but express reality in exactly the same way, and therefore follow the same order in their internal relations" (Nahum, 2021, p. 23). Accordingly, the body is the mode that describes the essence of God, dependent on the attribute of extension, in a certain and specific way, and the idea is a concept formed by the mind because it is a thinking thing, and from this conclusion, man appears as a modal totality necessarily composed of mind and body (*Ethica*, Chapter 2, Definitions 1, 3 and Proposition 13, Conclusion). Therefore, the mind is the idea of the body, the mind and body are parallel to each other, and the object of the idea that constitutes the human mind is the body (*Ethica*, Chapter 2, Propositions 12, 13). The unary, monophonic, and parallel relationship established between adjectives is also true for the modes or styles that produce them. According to this understanding, the parallelism between mind and body integrates a relationship of order based on isomorphism with a relationship of connection based on coherence and equivalence (Deleuze, 2005, pp. 114-115). It is understood from these ontological and epistemological arguments that the human mind and body essentially exist on this plane of reality, with sufficient causality originating from God and with its correspondingly appropriate ideas. Spinoza's striking diagnosis here is that he conceives of types of knowledge and modes of existence as the same thing, emphasizing that although they are presented in different formal adjectives, they describe the same thing (Deleuze, 2005, p. 53).

In the realm of reality, bodies and the ideas that parallel them encounter other bodies and their ideas. Spinoza calls the cause whose effect can be clearly and distinctly perceived through itself the sufficient cause, and the cause whose effect cannot be perceived through itself the insufficient cause. Accordingly, he calls the changes in the body that increase or decrease its own power of action,

⁴ Essentially a mathematical term, the concept of *asymptotics*, in the classical sense, describes the behavior of approaching, converging, but not meeting. In Spinoza's philosophy, the finite mind and the infinite mind, along with degrees of knowledge—which are inseparable from modes of existence—necessarily enter into an asymptotic relationship.

and the ideas of these changes, emotions. He defines emotion as an action if we can be the sufficient cause of any of these changes, and as passion if we cannot (*Ethica*, Chapter 3, Definition 1,3). At this point, Spinoza once again integrates ontology and epistemology. Infinite understanding or infinite cognition becomes the same as infinite power of being and acting, that is, adequate and complete causality.

All these explanations indicate that the human mind is a part of God's infinite power of understanding or mind, and that the essence of human thought is constituted by universal intelligence, innate understanding (*Ethica*, Chapter 2, Proposition 11, Conclusion; Fransez, 2004, p. 171). The human mind and body, along with their bodies, necessarily encounter other bodies and their ideas on the plane of reality. Accordingly, everything essentially originates from God with its necessary sufficient causality and perfectly appropriate ideas. In contrast, encounters with other bodies arise from inappropriate ideas, from a mixture of things, from the influence of one body on another, and therefore, an inappropriate idea lacks a "comprehension" based on causality (Deleuze, 2005, p. 51). Thus, on the plane of reality, the human mind, as a finite mind or understanding, cannot comprehend the idea of God integrated with reality and the perfectly appropriate ideas emanating from it. Here, degrees of knowledge are revealed, but in essence, reality contains complete, perfect, and appropriate ideas, and different degrees of cognition are experienced for the finite mind, not the infinite mind. Therefore, types of knowledge are not separate and distinct faculties, but parts and degrees of one and the same activity (Ramond, 2014, p. 15). Thus, everything can be graded in terms of cognition with its sufficient causality. The first type of knowledge is necessarily incomplete and is knowledge of the imagination; the second type is the comprehension of things with sufficient causality and the knowledge that reveals the faculty of reason; and the third type of knowledge is nothing other than intuitive knowledge, the comprehension of things with sufficient causality and the corresponding appropriate ideas (*Ethica*, Chapter 2, Proposition 40, Note 2). All these degrees of knowledge are entirely an epistemological process of arriving at the idea of God and the appropriate ideas that stem from it. Of course, variation in this process is relevant for the finite mind. Spinoza states that there are sufficient causes, ideas, or concepts that are common to all things and equally present in both the part and the whole (*Ethica*, Chapter 2, Proposition 38, Proposition 40, Note 2). From this perspective, sufficient ideas can be reached through the production of common concepts. Therefore, there is a parallel and integrated relationship between sufficient ideas and common concepts. Furthermore, epistemologically, there is a unity between sufficient ideas and ontologically, the feelings and emotions in the body. Therefore, knowing and understanding are parallel to being aware of active emotions. From this point of view, active emotions begin with the second type of knowledge; the third type of knowledge finds a *causa fiendi* in the second type of knowledge. Furthermore, what makes it possible for us to move from the second type of knowledge to the third is the idea of God itself, and the shape corresponding to the third type is a triangle that unites the appropriate ideas of ourselves, God, and other things (Deleuze, 2005, pp. 54, 67).

All these epistemological arguments reveal that, in Spinoza, knowing or cognition can be understood as grasping the complete, perfect, and appropriate idea of reality. However, there is an immanent and asymptotic epistemological relationship between the finite mind and the infinite mind, that is, the idea of God. The finite mind's grasping of things with sufficient causality and appropriate ideas—that is, its approaching and distancing itself from them—forms an immanent asymptotic cognitive experience between itself and the infinite mind. From this perspective, in Spinoza, understanding is always necessarily grasping something that already exists, and understanding or comprehension is the opposite of grasping something as possible. Therefore, Spinozan knowing or cognition, or knowledge, is not an operation of the subject but an affirmation of the idea in the mind (Deleuze, 2005, pp. 52-53). Thus, the knowing or comprehension of something by finite faculties of understanding is essentially nothing more than the grasping, to varying degrees or perspectives, of ideas that exist perfectly and completely. Understanding, knowing, or comprehending is the process

that establishes a necessary epistemological relationship to the causality of things. Therefore, the knowing or cognition of the human mind, as finite minds, is essentially a necessary activity toward complete cognition, or the comprehension of things with their complete conceptual determination, understanding them with sufficient causality—that is, knowing with the third kind of knowledge. This is like the necessity in geometry, where the sum of the interior angles of a triangle is equal to the sum of two right angles. The third kind of knowledge, cognition with appropriate ideas, necessarily gives rise to intellectual love of God, insofar as we understand it eternally, accompanied by the idea of God as its cause; and God loves himself with infinite intellectual love; and God's nature experiences the pleasure of infinite perfection, and this pleasure is accompanied by the idea of his cause; and with all this, the intellectual love of the mind toward God becomes part of the infinite love with which God loves himself (*Ethica*, Chapter 5, Proposition 32, Conclusion, Propositions 35, 36). Spinoza's striking diagnosis here is that God's infinite understanding or mind, His infinite power or might, and along with it, God's self-love are one and the same. Thus, God's infinite understanding and knowledge converge with His power to produce infinite actions and modes, and with God's understanding and love of Himself. Indeed, fascinatingly, Spinoza has succeeded in seamlessly integrating epistemology with ontology and axiology. Spinoza states that "while each individual thing finds expression in infinite ways in God's infinite understanding, the infinite ideas in which these ideas find expression do not constitute one and the same mind of a single thing, but rather an infinity of minds" (Spinoza, 2014, p. 314). Thus, the infinite mind, the infinite understanding and comprehension, or the infinite knowledge, constitute an infinity of minds. Indeed, infinite thought or infinite intelligence is, in a sense, simply an affirmation of the traditional doctrine of divine omniscience, and this idea of infinity is a complete and accurate representation of everything that exists, of every part of reality (Hübner, 2022).

Conclusion

Spinoza's epistemology is a necessary consequence of his systematic metaphysics or ontology. We understand that epistemological concepts such as knowledge, cognition, comprehension, or intellect—that is, mind—are used in the same contexts as ontological concepts such as substance, mode, attribute, causality, and power. However, one of Spinoza's most fundamental epistemological and methodological commitments is his commitment to universal intelligibility (Hübner, 2022). Indeed, according to Spinoza's epistemology, reality is nothing more than God's self-expression in a certain and specific way, and reality has an intelligible or comprehensible nature. Therefore, in Spinoza, the act of knowing or cognition is actually synonymous with existing. In line with this heterodox epistemological claim, everything necessarily exists through its ideas for Spinoza. That is, everything is produced from Being with its complete, perfect, and perfectly appropriate ideas or conceptual determinations. Indeed, something possesses a complete knowledge and comprehension, with sufficient causality and appropriate ideas, beyond the finite minds that perceive or comprehend it; it has a complete conceptual determination. Therefore, the thing or object exists with its complete knowledge outside the knowledge of finite minds, and the human mind, as a finite mind, establishes an asymptotic epistemological relationship with things, comprehending them gradually, with sufficient causality and appropriate ideas. For this reason, according to Spinoza, beauty is not so much a quality of the perceived object as an effect awakened in the perceiver, and when considered "in themselves" or in relation to God, things are neither beautiful nor ugly; and even the most beautiful hand appears repulsive when viewed through a microscope; therefore, concepts such as measure and time are nothing more than modes of imagination, and thus it is impossible for us to understand the workings of nature based on these notions (Spinoza, 2014, p. 103, 279). Therefore, our comprehension of reality and things, whether beautiful or ugly, or to a certain degree or time, is in fact nothing more than a comprehension of them with varying degrees of incompleteness or inadequacy. Human "consciousness," possessing a finite capacity for understanding, is necessarily incapable of grasping things with sufficient causality and

perfectly appropriate ideas, whereas, in essence, everything outside the illusion of consciousness fully and completely explains and describes reality. Therefore, according to Spinoza, everything that exists exists through its ideas, and there cannot be an independent, noumenal realm outside of cognition. If this were not the case, we, as finite minds, could not comprehend reality, nor could we form cognition, let alone become conscious of things. The reason why we, as finite minds, can comprehend reality and form cognition is related to the fact that the "source" that constitutes us and everything else is the same. Thus, as Maimon, criticizing Kant and drawing inspiration from Spinoza, argues, for cognition to occur, all the elements that constitute reality must flow from the same source. This source, in Spinoza, is the single substance whose different formal attributes describe and explain the same thing. Thus, Spinoza rejects the fundamental pillars, formal structure, and intellectual understanding of what we call orthodox or traditional epistemology. Spinoza's epistemology eliminates the disconnect and chasm between the knowing subject and the known object, while also deconstructing the methodology and epistemological scenario-building of orthodox epistemology. On the other hand, in Spinoza, an idea is not a creation, construct, or fabrication of the mind. The idea has an objective reality. The mind does not create ideas, it does not create them from nothing. If there were no substantial, perfectly appropriate ideas, the human mind could not form cognition about reality. Therefore, knowing is essentially about grasping ideas, reaching them, seizing them. For this reason, we understand that finite minds are essentially parts of the infinite mind. Thus, Spinoza both rejects the already flawed claims of orthodox epistemology and offers heterodox and alternative approaches to the intractable problems of these claims.

www.turkishstudies.net/religion**Turkish Studies - Comparative Religious Studies**

eISSN: 2667-5544

**ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY**

Ortodoks Epistemolojilere Karşı Heterodoks Bir Epistemoloji: Spinozacı Bilgi ve Biliş Kavramları

Giriş

Bilginin kaynağını ve yapısını sorunsallaştıran epistemoloji hakkındaki tartışmalar güncel değerini korumaktadır. Kabaca bilginin kaynağını aklın birtakım ilkelerinde ya da deneyde veya duyumsal deneyimde bulmak isteyen teorisyenler farklı argümanlar ortaya koysa da esasında belirli birtakım ortak anlayışlardan ve yaklaşımlardan beslenmektedir. İşte bu noktada sorunsallaştırılması gereken olgu, teorisyenlerin hangi çıkarımlara ulaştıklarını göstermekten çok, bu çıkarımlara giden çözüm yollarını ve düşünce biçimlerini teşhis edebilmektir. Gerçekten de burada açığa çıkan önemli olgu, bilgi kuramcılarının hangi anlayış çerçevesinde hareket ettiklerini ortaya koymaktır. Bu konuda verilebilecek en güzel örneklerden birisi belki de 18. yy epistemologlarından birisi olan Reid'dir. Reid, Berkeley ile Hume'a Locke'un epistemolojisinden çok güzel çıkarımlarda bulunduklarını ama Locke'un epistemolojisinin merkezinde bulunan "ide" kavramının ve anlayışının yanlış olduğunu ve bu anlayıştan çıkarılan iddiaların da yanlış olacağını ifade etmektedir. Burada Reid Locke, Hume ile Berkeley anlayışında idelerin algılarımızın dolaysız nesneleri olduğu yanlış inancını, duyumdan zihindeki idelere veya kavramlara nedensellik ilişkisi ortaya koyan geçişin hatalı kurgulandığını, duyumun algılarımızı oluşturmada yetersiz ve eksik kaldığını tespit etmektedir. Buna göre bir sağduyu gerçekçiliği epistemolojisi ortaya koyan Reid'e göre zihin, dış dünyayı idelerin temsiliyetiyle kavramamaktadır ve O, ideleri değil şeylerin kendisini direkt algıladığımızı belirtmektedir. Bu örnek, sorunun esasen temel motivasyonunu tespit etmeye yönelik teşebbüs olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan Kartezyen anlayışta karşılaştığımız gibi düşünen bir şey olan zihin ile yer kaplayan bir şey olan beden arasında ontolojik bir ayrılığa gidilmektedir. Buna göre zihin ve beden farklı tözlere veya varlıklara ayrılmaktadır. Buradaki sorun farklı varlıklar olan zihin ile bedenin nasıl bir nedensellik etkileşimine sahip olabildiği sorunudur. Gerçekten de düşünen bir şey düşünmeyen bir şeye nasıl etkide bulunabilir ve onu nasıl "bilinen" veya "bilinçli" bir şey haline dönüştürebilir? Gerçekten de zihne "dışarıdan" etki eden bir şey nasıl bilinçli bir duruma sokulabilir. Demek ki ister rasyonalist eğilimli olsun, ister empirist eğilimli olsun bütün epistemolojik argümanlar belirli ontolojik kabullere bağlı kalmak zorundadır. Dahası zihnin kendisine dışsal şeylerden fikirleri veya ideleri nasıl ürettiği veya bunlara nasıl vakıf olduğu büyük bir ontolojik sorunu da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte uzamsal veya maddi bir şey ile düşünsel veya yer kaplamayan şey arasında nasıl bir "nedensel" veya "yarı nedensel" ilişki ortaya çıkabilir? Düşünsel olan şey uzamsal olan bir şeyle nasıl bilmeye yönelik bilişsel bir ilişki oluşturabilir? Bütün bu epistemolojik problematikler, ister rasyonalist isterse de empirist bağlamda düşünülün büyük bir tartışma olarak kalacaktır. İşte bütün bu açıklamalar, esasında kendi içerisinde farklılıklar ortaya koysa da epistemolojideki kavramsal ve metodolojik ortodoks anlayışı ve yaklaşımı adeta karakterize etmiştir.

Kant bilgiye sınır çizme ve empirist ile rasyonalist iddiaları sentezleme gayretiyle duyusallık ile anlayış yetileri arasında bir ikilik meydana getirmektedir. Dahası bu yetilerden duyusallık yetisi "dışarıdan" deneyden gelen bir şeyle ilişki kurabilen bir yetiyken anlayış yetisi hiçbir şekilde

deneyden gelen bir şeyle epistemik ilişki kuramamaktadır. Bununla birlikte Kant, öznel deneyim alanının ve bilincin dışında duran numenal, algılardan bağımsız, bilinemez veya tanımlanamaz kendinde olan şeyden de bahsetmektedir. Buna göre nesnelerin görünüşleri bilinebilir, onların kendinde ne oldukları bilinemezdir. İşte bu epistemolojik sorunlar, ortodoks epistemolojinin çıkarımlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant rasyonalist ile empirist yaklaşımlar arasında bir sentez oluşturmak isterken tartışmayı daha da karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmüş, bizleri bilincin ve bilişin dışında duran bir gerçekliği düşünmeye sevk etmiştir. 18. yy'ın büyük ama unutulmuş düşünürlerinden ve teorisyenlerinden Maimon, Kant'ın yetiler arasında kurduğu bilişsel ikiliği ve bilincin dışında duran kendinde şey anlayışını kabul etmemektedir ve ona göre duyusallık yetisi ile anlayış yetisinin kaynağı aynı olmalı ve bunlar aynı kaynaktan akmalıdır ve de bütün bunlarla birlikte Kant'ın belirli ontolojik taahhütlere dayanması gerektiğini de iddia etmektedir (Thielke & Melamed, 2024; Kelley, 2005). Demek ki bu iki farklı kaynaktan gelen yetiler hiçbir şekilde bilişi oluşturmazlar. Burada sorunsallaştırılması gereken olgu, bir şeyin ve nesnenin onu algılayan öznel dışında aslında nasıl bir bilince ve bilişe sahip olduğudur. Maimon'a göre şeyin veya fenomenin, onu algılayan öznel dışında "tam biliş"i veya "eksiksiz, tam, tüm kavramsal belirlenimi" bulunmak zorundadır ve nesne, ona atfedilen niteliklerin toplamıdır, dahası Maimon bu epistemolojik çıkarımları yapabilmek için sonsuz bir zihin kavramından da bahsetmek durumunda kalmıştır (Thielke & Melamed, 2024; Kelley, 2005). Burada açığa çıkmaktadır ki bizler sonlu zihinler olarak, gerçekliği ve onu oluşturan her şeyi ve nesneleri zaman ve uzay formlarıyla zorunlu olarak eksik veya yetersiz bir derece farklılığıyla görüleyip kavrarken, sonsuz zihin gerçekliği veya her şeyi bizim dışımızdaki bir şeyden verilmiş gibi gördükleri ölçüde değil de rasyonel form açısından niceliksel ilişkiler olarak görür ve bilir (Kelley, 2005). Demek ki Maimon'a göre sonlu zihinler olarak bizler eksiksiz ve upuygun fikirlerden oluşan gerçekliği, farklı derecelerde yani farklı bilgi ve biliş tarzlarında kavramaktayız. Böylelikle Maimon, geleneksel epistemolojinin ve Kant'ın epistemolojik yaklaşımlarının ortaya koyduğu karmaşık biliş problemini rasyonalist ve metafiziksel bir karakterde ama oldukça da ilgi çekici ve heterodoks bir biçimde çözümleme çabası içerisinde olmuştur. Maimon'un Kant'a karşı çıkışı, öncelikle kaynakları farklı bilişsel yetilerin ikili doğalarına yönelik radikal unsurlar içermektedir. Ayrıca Maimon'un zekice fark ettiği diğer bir önemli unsur, geleneksel veya ortodoks epistemolojinin bilen özne ile bilinen nesne arasındaki bilişsel kopukluğu daha da derinleştirdiğidir.

Geçmişten itibaren Maimon dolayısıyla "ortodoks veya geleneksel epistemoloji"nin soykütüksel yapısı sorunsallaştırıldığında bilişin oluşması "zorunlu" değil de sanki "olumsal" bir karaktere bürünmüş gibidir. Diğer taraftan bir sınır kavramı olan numen ile fenomen arasındaki ilişki de gerçekliği ayıran irrasyonel bir duruma işaret etmektedir. Bütün bunlarla birlikte deneyden ve "dışarıdan" gelen birtakım ham verilerin deneyden gelmeyen bir yapıyla nasıl senteze girdiği de varsayımsal kalmakta ama açıklanmamaktadır. Dahası ortodoks epistemoloji, gerçekliği temsil düzeyine indirgemekte, varlığı önce parçalara ayırmakta ve sonra tekrar bunlar arasında epistemik bir ilişkiyi kurmaya çabalamaktadır. Bu nedenle ortodoks epistemoloji, bilginin kaynağını, yapısını ve oluşumunu doğru teşhis etmek bir yana, daha da karmaşık ve çelişkili bir biçime sokmuştur. Elbette bunun temellerinde kendinden menkul, dış gerçeklikten izole bir özne anlayışının muhafaza edilmesi maksadı da bulunmaktadır. Ortodoks epistemolojinin bu gizli maksadı, düşünce tarihine bilen özne ile bilinen nesne arasında hiç kapanmayacak epistemolojik bir uçurumun yaratılması bedelini ödetmiştir. Bu yüzdendir ki ortodoks epistemoloji kuramsal, yapısal, metodolojik ve ontolojik pek çok soruna gebe dir.

Maimon'un ortodoks epistemolojide fark ettiği ve yıkmak istediği sorunlara aslında başka düşünürler de dikkat çekmiştir. Maimon'un epistemolojik radikal karşı çıkışında Maimonides ile Leibniz gibi düşünürlerin etkisiyle birlikte esasında Spinoza'nın çok büyük bir etkisi olmuştur. Çünkü Spinoza ortodoks epistemolojiye aykırı bir bilgi teorisyeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun töz metafiziği yalnızca ontolojik ve mantıksal bir sistem değil, esasında epistemolojik bir

sistem de oluşturmaktadır. Ontolojisine sıkı sıkıya bağlı olan epistemolojisi, hem ortodoks veya geleneksel epistemolojinin anlayışını ve düşünce biçimini yapıbozuma uğratmakta hem de epistemolojinin çözümsüz problemlerine yönelik farklı ve yeni bakış açıları sunmaktadır. Bütün bu açıklamalardan ve serimlemelerden sonra bu makalenin amacı, Spinoza'nın epistemolojisinin zaten "yanlış" kurgulanmış olan ortodoks dediğimiz geleneksel epistemolojiyi yıktığını ve yepyeni bir tarzda bilgi ile biliş kavramları oluşturduğunu iddia etmektir. Bu makalenin diğer bir önemli amacı da Spinoza'nın naif ve tipik bir rasyonalist bilgi kuramcısı olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektir.

Gerçeklikle Eksiksizliğin Bütünleşmesi: Upuygun Fikir ile Sonsuz Biliş Kavramı

Spinoza'nın epistemolojisinin çıkarımlarını kavrayabilmek, doğrudan olarak onun ontolojisinin niteliğini kavramaya bağlıdır. Bu amaç doğrultusunda öncelikli hareket noktası, onun töz anlayışını ve tözün ontolojik karakterini teşhis etmektir. Demek ki Spinoza'nın töz anlayışı, sadece metafiziksel veya ontolojik karakter arz etmez, bununla birlikte bu töz anlayışı, epistemolojik bir niteliği de beraberinde getirmektedir. Böylelikle ontolojik "gerçeklik" kavramı, epistemolojik "hakikat" kavramıyla bütünleşmektedir. Burada açığa çıkmaktadır ki gerçekliği oluşturan bileşenlerin doğru analiz edilmesi, epistemolojik çözümleme için elzem olan bir girişimdir. Bu metafiziksel veya ontolojik gerçeklik düzlemi, esasında tek bir tözden veya Varlıktan ve onun üretimleri olan kiplerden yani tarzlardan başka bir şey değildir; Töz derken, kendisi aracılığıyla ve kendinde kavranan, yani kavramı başka herhangi bir şeyin kavramını içermeyen şey; modifikasyon veya ilinek derken de, başka bir şeyde olan ve bulunduğu bu şey aracılığıyla kavranan şey anlaşılmaktadır (Spinoza, 2014, s. 69; *Ethica*, Bölüm 1, Tanım 3,5). Bu ontolojik kavramsal serimleme, kendisini her şeyden önce bir şeyi kendisi aracılığıyla ve kendinde kavranan varoluş niteliğiyle ve varoluşunu kendinde bulamayan bir şeyin varoluş niteliğiyle ortaya koymaktadır. Burada açığa çıkmaktadır ki Spinoza'nın ontolojisi, esasında bir nedensellik sorunsallaştırmasıdır ve dolayısıyla onun epistemolojisi de bu nedensellik sorunsallaştırmasıyla paralellik arz etmek durumundadır. Spinoza tözün özsel ile tözsel niteliğini *causa sui* kavramında bulmaktadır. Açıkçası bu kavram, nedenini kendinde taşıyanı, nedenini kendinden alanı ve mutlak olarak kendinde düşünülen şeyi anlatmaktadır (*Ethica*, Bölüm 1, Tanım 1). O halde gerçekliğin analiz edilmesi için öncelikle bu kavramın analiz edilmesi gereklidir. Çünkü her şeyin kaynağında bulunan asli unsur, nedensellik ontolojisi ve tözün de asli özü nedensellik çözümlemesinin kendisine dayanmaktadır.

Gerçekliği bütün parçalarıyla oluşturan şey, esasında töz veya Varlıkla özdeşleşen Tanrı kavramıdır ve Spinoza'nın asli maksadı, Tanrı kavramını ve Tanrı'yı oluşturan sıfatları, yüklemeleri yani öznitelikleri (attributum) ortaya koyabilmektir.¹ Çünkü gerçeklik, Tanrı'nın yani onunla birlikte düşünülen yüklemelerden ve bu yüklemelere zorunlu olarak bağlı olan kiplerden başka bir şey değildir. Spinoza'ya göre, "Tanrı [Deus] ile saltık olarak sonsuz Varlığı, eş deyişle, her biri bengi ve sonsuz özü anlatan sonsuz yüklemden oluşan töz" ve "yüklem [attributum] ile anlağın tözde onun özünü oluşturuyor olarak algıladığı şey" anlaşılmaktadır (*Ethica*, Bölüm 1, Tanım 4, 6). Demek ki Spinoza ontolojisinde Varlık ile töz Tanrı'yla bütünleşmektedir ve bu anlayışa göre gerçeklik yani ontolojik gerçek, esasen Tanrı'nın sıfatlarından oluşmaktadır. Burada ifade edilmelidir ki, töz ile sıfatlar aslında birlikte düşünülmelidir. Bu nedenle ne töz onu oluşturan sıfatlarından ne de sıfatlar, öznitelikleri olduğu tözden ayrı olarak varolamaz ve açıklanamaz. Demek ki Tanrı'dan bahsettiğimizde, zorunlu olarak onu sıfatlarıyla birlikte düşünmeliyizdir. Spinoza bunu İsrail deyince üçüncü peygamberi anlamamız gibi, Yakup deyince de ana rahminde kardeşinin topuğunu tutan aynı kişiden bahsetmemize benzetir (Spinoza, 2014, s. 92). Bu nedenle İsrail ile Yakup aslında aynı şeyi

¹ Spinoza ontolojisinin temel kavramlarından olan *attributum* kavramı, *sıfat*, *yüklem*, *öznitelik* kavramlarıyla aynı anlama gelmektedir. Buna göre Varlığın attributumları, onun sıfatlarından, yüklemelerinden yani özniteliklerinden başka bir şey değildir.

farklı biçimlerde anlatan ifadelerdir. İşte bunun gibi ister töz diyelim ister sıfat diyelim aslında aynı şeyden bahsetmekteyizdir.

Gerçeklik üzerine bütün bu sorunsallaştırmalardan açığa çıkmaktadır ki Spinoza'nın asıl gayesi, Tanrı'nın sıfatlarının niteliğini sorunsallaştırmaktır. Buna göre sonsuzca sığa vakıf olan Tanrı'nın öznitelikleri farklı biçimlerde olsa da esasen aynı Tanrı'yı anlatmaktadır. İşte bu noktada tek bir tözün varolabileceği ve Tanrı'dan başka hiçbir tözün olamayacağı anlaşılmaktadır (*Ethica*, Bölüm 1, Önerme 10, 11). Bu nedenle biricik tözden başka bir şey yoktur ve gerçeklik de tözden ve ona bağı olan kiplerin oluşturduğu düzlemden başka bir şey değildir; diğer taraftan Varlık esasen tekil ve tektir. Bununla birlikte Spinoza metafiziği, bir şeyin ne kadar çok yüklemi yani sıfatı olmasıyla, onun olgusalılığı yani gerçekliği arasında paralel bir ilişki bulmaktadır (*Ethica*, Bölüm 1, Önerme 9). Bütün bu ontolojik açıklamalardan anlaşılmaktadır ki Spinoza açısından olgusalılık ile eksiksizlik yani gerçeklik ile mükemmellik, aynı şey anlamına gelmektedir (*Ethica*, Bölüm 2, Tanım 6). Bu anlayışa göre Varlığı oluşturan sıfatlar, aynı zamanda eksiksiz ve mükemmel olan gerçekliği de kurmaktadır. Bu nedenle Tanrı'nın varoluşu nedeniyle amacı da bir ve aynı şeydir (*Ethica*, Bölüm 4, Önsöz). Demek ki gerçeklik de mükemmel, upuygun, eksiksiz, yeterli ve tamdır.² Burada gerçekliğin tam kavramsal belirlenimi de açığa çıkmaktadır. Spinoza gerçekliğe Tanrı anlayışından da hareketle niteliksel ve upuygun bir kavramsal belirlenim atfetmiştir. Bu nokta Spinoza'nın ontolojisi ile epistemolojisi arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmakla birlikte, sorunu yeniden sıfatlar teorisine ve esasen sıfatlar arasında nasıl bir ilişkinin varolduğu sorusuna götürmektedir.

Tanrı kavramından ve onun eksiksiz kavramsal belirleniminden dolayı, Varlığın sonsuzca sıfat tarafından belirlenmiş ve nitelenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bizler onun sonsuzca sıfatı olduğunu biliriz, ama bu sıfatlardan düşünce ile uzamı- ki onlardan oluştuğumuz için- kavrayabiliriz. Demek ki Tanrı yani töz, düşünen ve uzamsal olan bir şeydir (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 1, 2). Burada Spinoza açısından önemli olgu, sıfatların biçimsel çeşitliliklerinden ile özelliklerinden çok, onlar arasındaki ilişkiye odaklanmaktır. Bu açıdan bakıldığında Spinoza'nın asıl gayesi sıfatların Varlığı nitelendiren ve belirleyen düşünce ile uzam gibi sıfatları arasında olumlu bir ilişkiyi ortaya çıkarabilmektir. Gerçekten de gerçekliği oluşturan sıfatlar arasında nasıl bir ilişki bulunabilir? Düşünce gibi yer kaplamayan şey ile uzam gibi düşünemeyen şey yani farklı biçimsel öznitelikler arasında nasıl bir uyum ve mütakabiliyet kurulabilir? Bu açıdan bakıldığında öncelikle cisim ile fikir kavramının çözümlenmesi gerekir cisim ile Tanrının özünü belli ve belirli bir yolda anlatan kipidir ve fikir yani idea ise anlığın düşünen bir şey olduğu için oluşturduğu bir kavramdır (*Ethica*, Bölüm 2, Tanım 1,3). Buna göre gerçekliği oluşturan sıfatlara bağı olarak varoluş gösteren cisim ile fikir de birer kip olmak zorundadır. Spinoza'nın asıl maksadı Tanrı'yı düşünen ile uzanan bir şey olarak nitelemekle birlikte aslında bu nitelikler arasındaki olumsuz bağlantıyı koparmaktır ve diğer taraftan Spinoza Tanrı ideasına ve "sonsuz anlık" kavramına yani Tanrı'nın sonsuz anlayış gücüne de ulaşmak istemektedir. Buna göre Tanrı'da özünden zorunlu olarak doğan her şeyin bir ideası olmak zorundadır ve kendisinden sonsuz sayıda şeyin sonsuz yolda doğduğu Tann ideası da bu bağlamda yalnızca bir olabilir ve de bütün bunlarla birlikte gerçekliği oluşturan ideaların düzen ve bağlantıları, şeylerin düzen ve bağlantıları ile bir ve aynıdır (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 3,4,7). Böylelikle Spinoza'da düşünce ile uzam, esasında aynı şeyi anlatan ama farklı biçimsel nitelikler olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde Deleuze'ün iddia ettiği gibi Spinoza'da Varlık, esasen tekanlamlı veya teksepli bir niteliğe haiz gibi görünmektedir. Bu nedenle sıfatlar Tanrı'nın tekanlamlı ifadeleridir, birer sonsuz varlık biçimi, sınırsız biçimsel sebeptir ve bu biçimler, özünü oluşturdıkları Tanrı ile onları özlerinde içermeyen kiplerde ortaklırlar (Deleuze, 2013, s. 49). Burada açıkça ortaya konmaktadır ki İsrail ile Yakup arasındaki ilişkinin de gösterdiği gibi sıfatlar aynı şeyi farklı

² Spinoza ontolojisi ile epistemolojisi birbirine zorunlu olarak paralel bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu nedenle ontolojik eksiksizlik zorunlu olarak epistemolojik eksiksizliği de beraberinde getirir. Eksiksiz, tam, yeterli veya upuygun kavramları aslında aynı şeyi yani *adequatio* kavramını ifade etmektedir.

biçimlerde anlatan ve ifade eden öznelitliklerdir ve bunlar arasında kartezyen anlayışta olduğu gibi, bir nedensellik veya neden- etki bağı bulunmamaktadır. Spinoza'nın buradaki amacı, esasen Varlığın her şeyin nedeni olmasını içkin bir neden anlayışına bağlamasıyla doğrudan ilgilidir. Demek ki Varlığın tekanamlılığı, onun içkin karakteriyle birlikte düşünülebilir. Gerçekten de Tanrı, tüm şeylerin geçici değil ama içkin nedenidir (*Ethica*, Bölüm 1, Önerme 18). İçkinlik, Varlığın tekanamlı doğasını bütün sıfatlara adeta nüfuz ettiren unsurdur.

Bütün bu ontolojik iddialar, Spinoza'nın asıl maksadını ortaya koymaya yönelik bir teşebbüsün soykütüksel analizi olmaktan başka bir şey değildir. Bu teşebbüs, düşünce ile uzam arasında bir koşutluk ortaya koymaya yönelik bir girişimdir. Bu anlayışa göre etkinin bilgisi nedenin bilgisine bağımlıdır ve onu içermektedir (*Ethica*, Bölüm 1, Belit 4). Demek ki varolan her şey, esasında bütün sıfatlarda koşut olarak tam ve eksiksiz bir biçimde ifade edilmektedir ve gerçeklikle mükemmellik, bu anlayışta yeniden bütünleşmektedir. Spinoza'nın burada teşhis etmek istediği unsur, her şeyin Tanrı'dan zorunlu olarak esasında eksiksiz, tam, yeterli ve upuygun nedenselliğiyle ve fikirleriyle çıkmış olduğudur ve bütün bu nitelikler, gerçeğin kendisiyle özdeşdir. O halde Tanrı da düşünen bir şey veya düşünce de Tanrı'nın sıfatı veya yüklemi olduğu için, esasında O, sonsuz bir anlama yetisine sahip olmak zorundadır. Bu anlayışa göre, "sonsuz anlık" veya Tanrı'nın anlama yetisi, Tanrı'nın yüklem ve değişkilerinden başka hiçbir şeyi kavramamaktadır ve buna göre, kendisinden sonsuz sayıda şeyin sonsuz yolda doğduğu Tanrı ideası yalnızca bir olabilir (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 4, Tanıt). Demek ki her şey veya gerçeklik, zorunlu olarak hem uzamsal hem de fikirsiz olarak, Tanrı'dan veya onun sıfatlarından yeterli, eksiksiz veya upuygun nedensellikleriyle çıkmıştır veya oluşmuştur (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 3). O halde Spinoza yeterli veya upuygun bir fikir kavramı ortaya koymaktadır. Buna göre yeterli idea, nesne ile ilişki olmaksızın kendinde görüldüğü sürece, gerçek bir ideanın özelliklerinin ya da içsel imlerinin tümünü taşımalıdır ve gerçek idea, ideası olduğu şey ile zorunlu olarak bağdaşmalıdır (*Ethica*, Bölüm 2, Tanım 4; Bölüm 1, Belit 6). Öyleyse Spinoza epistemolojisinde fikrin nesnel gerçekliği bulunmaktadır. Buna göre her şeyin esasında Tanrı idesiyle bağlantılı olduğu ve upuygun bir fikri bulunduğu açığa çıkmaktadır. Böylelikle Spinoza'nın asıl maksadı, onun nedensellik ontolojisine paralel olarak bir nedensellik epistemolojisi oluşturmaktır. Bu nedenle varolan her şey esasında Varlıktan yeterli, eksiksiz ve upuygun bir biçimde zorunlu olarak üretilmiştir. Dahası her şey kendinde düşünüldüğünde ve dışsal şeylerden ayrı olarak kavrandığında yeterli ve eksiksiz bir biçimde hem varolmakta hem de bilinmektedir. Bununla birlikte Tanrı'dan zorunlulukla eş zamanlı olarak hem nesneler, hem bu nesneler hakkındaki fikirler ve hem de bu fikirler hakkında fikirler üremektedir (Fransez, 2004, s. 167).

Bütün bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki Spinoza'nın ontolojisi, bir epistemolojiye dönüşmektedir ve esasında bir epistemolojik kaygıyı açığa çıkarmaktadır. Düşünce, tıpkı uzam gibi Tanrı'nın sıfatıdır ve gerçektir. Spinoza'nın asıl maksadı, sonsuz uzama karşılık gelen sonsuz düşünceyi ortaya koymaktır ki bu da Tanrı'nın sonsuz kavrayış gücünden veya sonsuz zihinden başka bir şey değildir. Gerçekten de "doğada da sonsuz bir düşünme gücü vardır ve bu güç sonsuz olduğu ölçüde Doğanın bütününü nesnel olarak kendinde içerir ve düşünceleri doğaninkine aynı tarzda işler, nitekim fikrinin konusu [ideatum] Doğadır." (Spinoza, 2014, s. 196) Bu anlayış, Spinoza'yı Tanrı'yı hem "anlayış", hem "anlaşılan", hem de "anlayan" olarak kavrayan ortaçağ düşünürü Moses Maimonides'le kesiştirmektedir (Fransez, 2004, s. 169). Demek ki koşut bir biçimde tam uzama, tam düşünce karşılık gelmektedir. Bu nedenle *Spinozacı biliş*, esasında eksiksiz ve upuygun olan gerçekliğin tam bilişi, tam bilinci ve tam kavranmasıdır, eksiksiz bilmedir. Demek ki bu biliş, Tanrı'nın anlama yetisinden ve gücünden başka bir şey değildir. Böylelikle Spinoza epistemolojisinde sonsuz ve tam bilişten veya bilinçten³ ayrı, bağımsız, numenal bir alan veya

³ Buradaki Spinozacı biliş ile bilinç kavramları, esasen her şeyin Tanrı'yla bağlantılı, kendinde düşünülen kavramsal belirlenimini ortaya koyan tam bilişi veya tam fikrini ifade etmektedir. Gerçekten de Spinoza'ya göre Tanrı'nın anlama yetisi, gerçekliği oluşturan her şeyin yeterli, eksiksiz, upuygun ve tam kavranışından başka bir şeyi kapsamamaktadır. Bu

düzlem hiçbir şekilde olamaz ve kabul edilemez. Gerçeklik veya gerçek, tam biliş ve eksiksiz kavramsal belirlenimiyle ve de upuygun nedensel fikirleriyle varoluş göstermektedir ve vardır. Öyleyse Spinoza'da ontoloji epistemolojiyle bütünleşmektedir ve Tanrı'nın anlama yetisi onun kipleri meydana getirmesiyle aynı şey haline dönüşmektedir. Tanrı'nın kendi kendisini anlaması, onun doğasından kaynaklanır ve her şey zorunluluk uyarınca Tanrı'nın doğasından kaynaklanır (Spinoza, 2014, s. 238). Demek ki zorunluluk, olanın tek kipselliği haline gelir ve olan her şey kendisiyle veya nedeniyle zorunludur (Deleuze, 2005, s. 118). Bu nedenle Spinoza nedenselliği, sonsuz anlama yetisiyle, Tanrı'nın iradesiyle ve yaratmasıyla bütünleştirmektedir. Tanrı'nın kendisini anlama zorunluluğu Tanrı için sadece varolmakla temellenemez, aslında ona eşittir (Deleuze, 2005, s. 73). Bununla birlikte Spinoza'nın epistemolojisi, işte bu zorunlu nedensellik ile anlayış veya kavrayış yetisi arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bu nedenler Spinoza'ya göre sonsuz anlama yetisi yani zihni, sonlu zihinlerden ve anlama yetilerinden ayrılmak zorundadır: "Tanrı Adem'in geçmiş ve şimdiki durumunu bilse bile, buna istinaden Adem'i geçmişteki halinden mahrum olarak kavramaz, başka bir deyişle o geçmiş durumu Adem'in şimdiki doğasına aitmiş gibi görmez. Öyle olsaydı Tanrı kendi iradesine, yani kendi anlama yetisine aykırı bir şey kavramış olurdu." (Spinoza, 2014, s. 156). Gerçekten de sonsuz zihin gerçekliği zorunlu olarak upuygun fikirleriyle kavrayarak, sonlu zihinler gerçekliği varyasyona dayalı eksik ve yetersiz nedenselliğiyle kavramaktadır. Bu problem, Spinozacı bilgi teorisini ve bilginin derecelerini yeniden sorunsallaştırmaya sebep olmaktadır.

Varoluş Tarzlarıyla Bilginin Derecelerinin Bütünleşmesi: Asimptotik Bir Bilişsel Deneyim

Spinoza'da bilgi nedir ve bilme veya biliş faaliyeti nasıl kavramsallaştırılabilir? Bu problematik, doğrudan gerçekliğin ontolojik karakterine bağlıdır. Demek ki Spinoza'da epistemoloji, ontolojiyle bütünleşmektedir ve merkezinde gerçeklikle bütünleşik olan Tanrı idesi ile sonsuz kavrayış gücü ve anlağı vardır. Her şeyden önce gerçeklik, sonsuz zihinle aynı şeydir ve bu gerçekliğin dışında kalan bir bilişsel veya bilince neden olacak bir şey bulunmamaktadır. O halde epistemoloji, bu gerçeğe bağlı hakikatın epistemolojik sorunsallaştırılmasından başka bir şey değildir. Gerçekten de sonsuz anlama yetisi ve zihni şeyleri sadece rasyonel formlar açısından yeterli ve eksiksiz nedenselliğiyle kavramaktadır. Burada sorunsallaştırılması gereken olgu, sonlu zihin olarak insanın anlama yetisi veya anlığının sonsuz zihin ile olan ayrımını doğru bir biçimde ortaya koymaktır. Buna göre doğanın bakış açısından ilişkilerin çözülmesi değil yalnızca ilişkilerin birleşmeleri vardır ve doğanın bütünü, bütün ilişkileri kucaklamıştır ve de bununla birlikte sonlu zihinler doğanın bir parçasını geriye kalanından kopardığı veya soyutladığı için doğadaki ilişkileri zorunlu olarak eksik kavramaktadır (Deleuze, 2000, s. 164). İşte bu nokta sonsuz zihin ile sonlu zihin arasındaki ilişkiyi de sorunsallaştırmaktadır. Burada modern düşünce tarihinde ve geleneksel epistemolojide bilen özne ile bilinen nesne arasındaki kopukluk sorunu da gün yüzüne çıkmaktadır. Burada açıkça ortaya çıkmaktadır ki esasen gerçeklikte ve doğada her şey, upuygun ve yeterli fikirleriyle mevcuttur. Öyleyse gerçekliği oluşturan her şey ve bütün olaylar ile oluşlar arasında Tanrının sonsuz anlayışıyla bütünleşmektedir. O halde esasında sonsuz anlayışın veya kavrayışın dışında bir şey yoktur. Bu nedenle esasen sonlu zihinler ile sonsuz zihin arasında bir kopukluk veya ayrıklık da bulunmamaktadır. Sonlu zihinlerin epistemolojik kopukluk deneyimleri, şeyleri yetersiz nedensellikleriyle kavramasından başka bir şey değildir. Gerçekliğin bütünü açısından doğada her şey, upuygun ve eksiksiz fikirleriyle varoluş göstermektedir. Spinoza'nın heterodoks epistemolojisinin asli gayesi, işte bu kopukluğun bir yanılsama olduğunu ve gerçekliğin zorunlu olarak sonsuz biliş ile varoluş gösterdiğini tespit etmektir. Bu açıdan bakıldığında zaman gerçeklik, Tanrı

nedenle Tanrı'nın anlama yetisiyle eksiksiz bilincini insanın anlama yetisiyle ve yetersiz bilinciyle karıştırmamak gereklidir. İnsanın anlama yetisi, zorunlu olarak şeyleri eksik nedenselliğiyle kavrar ve bilir. Diğer taraftan makalemiz boyunca sonsuz zihin, sonsuz anlık, sonsuz anlayış, sonsuz zekâ veya sonsuz kavrayış gibi kavramları, aynı veya yakın anlamlara gelecek şekilde, sonsuz ve sınırsız *intellect* kavramına bağlı bir biçimde kullandık.

fikriyle ve onun sonsuz anlayış gücüyle bütünleşmektedir. Öyleyse Tanrının gücü, özüyle esasen aynı şeydir (*Ethica*, Bölüm 1, Önerme 34). Demek ki Tanrı'nın gücü, onun kavrayış yetisi ve onun her şeyi üretmesi aslında aynı şeydir ve Tanrı fikrine, varolma ve eyleme kudretine eşit olan bir düşünme kudreti tekabül etmektedir (Deleuze, 2005, s. 73). Böylelikle sonsuz kavrama gücünün gerçek konumu, Tanrı'nın kendini nasıl anlıyorsa öyle üretmesi, Tanrı'nın ürettiği her şeyi anlaması ve Tanrı'nın kendini ve her şeyi anladığı biçimi üretmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Deleuze, 2005, s. 73). Bu açıdan bakıldığında Spinoza epistemolojisinin hem temel motivasyonu hem de ona zorunlu olarak bağlı olduğu unsur, gerçekliğin kendisiyle bütünleşen sonsuz kavrayış veya Tanrı fikridir ve "epistemoloji" veya bilme, bilinçli olma, vakıf olmak yani biliş etkinliği de sonlu zihinlerin bu sonsuz kavrayışa ulaşması veya onu "yakalaması" üzerine asimptotik bir faaliyettir.⁴ Burada sorunsallaştırılması gereken olgu, sonlu zihnin yani insan zihninin ne olduğu ve bunun sonsuz kavrayışla nasıl bir giriş epistemolojik ilişkisi bulunduğu sorunudur.

İnsan zihni ve bedeni, Tanrı'nın sıfatlarına bağlı bir kipsel bütünlüktür ve onun doğasından zorunlu olarak yeterli nedenselliğiyle ve upuygun fikirleriyle çıkmıştır. Böylelikle "fikirler ile şeyler, aynı gerçekliğin farklı yüzlerinde yer alan ama gerçekliği birebir aynı biçimde ifade eden, dolayısıyla iç ilişkilerinde aynı düzeni izleyen kiplerdir"(Nahum, 2021, s. 23) Buna göre cisim uzam sıfatına bağlı Tanrı'nın özünü belli ve belirli bir yolda anlatan kiptir ve fikir ise anlığın düşünen bir şey olduğu için oluşturduğu bir kavramdır ve de bundan çıkan sonuca göre insan, anlık ve bedenden zorunlu olarak oluşan bir kipsel bütünlük olarak karşımıza çıkmaktadır (*Ethica*, Bölüm 2, Tanım 1,3 ve Önerme 13, Sonurgu). O halde zihin bedenin fikridir, anlık yani zihin ile beden birbirine koşuttur ve insan anlığını oluşturan ideanın nesnesi bedendir (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 12,13). Sıfatlar arasında kurulan tekanamlı, tekseleli, koşut ilişki, onların üretimi olan kipler veya tarzlar için de aynıdır. Bu anlayışa göre zihin ve beden arasındaki paralelizm, eşbiçimliliğe bağlı bir düzen özdeşliği ile eşyasallık ve eşdeğerliliğe bağlı bir bağlantı ilişkisini bütünleştirmektedir (Deleuze, 2005, s. 114-115). Bu ontolojik ile epistemolojik savlardan anlaşılmaktadır ki insan zihni ve bedeniyle birlikte esasen bu gerçeklik düzleminde, Tanrı'dan kaynaklı yeterli nedenselliğiyle ve buna bağlı upuygun fikirleriyle varoluş göstermektedir. Spinoza'nın buradaki çarpıcı teşhisi aslında bilgi türleriyle varoluş tarzlarını, kiplerini aynı şeyler olarak kavraması ve bunların farklı biçimsel sıfatlarda ortaya konsa da, aynı şeyi anlattıklarını vurgulamasıdır (Deleuze, 2005, s. 53).

Gerçeklik düzleminde bedenler ve onlara koşutluk gösteren fikirler, başka bedenler ile onların fikirleriyle karşılaşmaktadır. Spinoza, etkisi kendisi yoluyla açık ve seçik olarak algılanabilen nedene yeterli neden, etkisi kendisi yoluyla algılanamayan nedene yetersiz neden demektedir ve buna bağlı olarak bedende onun kendisinin etkinlik gücünü arttıran ya da azaltan değişiklikleri ve değişikliklerin fikirlerine de duygu demektedir ve de bu değişikliklerin herhangi birinin yeterli nedeni biz olabilirsek, duyguyu bir eylem olarak, biz olamazsak tutku olarak tanımlamaktadır (*Ethica*, Bölüm 3, Tanım 1,3). Spinoza bu noktada yeniden ontoloji ile epistemolojiyi bütünleştirmektedir. Sonsuz anlama yetisi veya sonsuz biliş, sonsuz varolma ve eyleme gücüyle yani yeterli ve eksiksiz nedensellik ile aynı şey haline gelmektedir.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki insan zihni, Tanrının sonsuz anlayış gücünün veya zihninin parçasıdır ve insan düşüncelerinin özünü evrensel zekâ, doğuştan içkin anlayış oluşturur. (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 11, Sonurgu; Fransez, 2004, s. 171). İnsan zihni ve bedeniyle birlikte gerçeklik düzleminde zorunlu olarak başka bedenlerle ve onların fikirleriyle karşılaşmaktadır. Buna göre esasında her şey Tanrı'dan zorunlu olarak yeterli nedensellikleriyle ve upuygun fikirleriyle çıkmıştır. Buna karşın başka bedenlerle karşılaşma upuygun olmayan fikirlerle, şeylerin bir karışımıyla bir bedenin başka bir beden üstündeki etkisini tutmasından kaynaklanır ve

⁴ Temelde matematiksel bir terim olarak karşımıza çıkan *asimptotik* kavramı, klasik anlamda yaklaşma, yakınsama ama kavuşamama davranışını tanımlamaktadır. Spinoza'da sonlu zihin, sonsuz zihin ile bilgi dereceleriyle- ki bunlar varoluş tarzlarından ayrılamamaktadır- birlikte zorunlu olarak sanki asimptotik bir ilişki içerisine girmektedir.

bu nedenle upuygun olmayan fikir, nedenlere dayanan bir "kavrayıştan" yoksundur (Deleuze, 2005, s. 51). Demek ki gerçeklik düzleminde insan zihni sonlu zihin veya kavrayış olarak, gerçeklikle bütünleşen Tanrı fikrini ve ondan çıkan upuygun fikirleri kavrayamamaktadır. Burada bilgi dereceleri açığa çıkar ama esasında gerçeklik tam, eksiksiz ve upuygun fikirler içermektedir ve farklı biliş dereceleri, sonsuz zihin için değil sonlu zihin için deneyimlenmektedir. Bu nedenle bilgi türleri, ayrı ve farklı yetiler değil, tek ve aynı etkinliğin parçaları ve dereceleri (Ramond, 2014, s. 15). Demek ki her şey, yeterli nedensellikleriyle bilişi açısından derecelendirilebilir. Birinci tür bilgi, zorunlu olarak eksik ve imgelemin bilgisidir, ikinci tür bilgi şeylerin yeterli nedensellikleriyle kavranması ve akıl yetisini ortaya koyan bilgidir ve de üçüncü tür bilgi, sezgisel bilgi olarak şeylerin yeterli nedensellikleriyle ve buna tekabül eden upuygun fikirlerle kavranmasından başka bir şey değildir (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 40, Not 2). Bütün bu bilgi dereceleri, tamamen Tanrı fikrine ve ondan çıkan upuygun fikirlere ulaşmanın bir epistemolojik sürecidir. Elbette bu süreç ile varyasyon, sonlu zihin için söz konusudur. Spinoza her şeye ortak olan ve eşit ölçüde parçada ve bütünde bulunan yeterli nedenler, fikirler veya kavramlar olduğunu ifade etmektedir. (*Ethica*, Bölüm 2, Önerme 38, Önerme 40, Not 2). Bu açıdan bakıldığında zaman upuygun fikirlere ortak mefhumların üretilişiyle ulaşılabilir Demek ki upuygun fikirler ile ortak kavramlar arasında bütünleşik ile paralel bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte epistemolojik olarak upuygun fikirler ile ontolojik olarak bedendeki duygular ve duygulanışlar arasında da bir birliktelik mevcuttur. Bu nedenle bilmek, kavramak ile aktif duygulara vakıf olmak, birbirine koşutluk göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında zaman aktif duygular ikinci tür bilgide başlar, üçüncü tür bilgi, ikinci tür bilgide bir causa fiendi bulunmaktadır. Dahası ikinci bilgi türünden üçüncü bilgi türüne gitmemizi mümkün kılan şey, Tanrı fikrinin kendisidir ve de üçüncü türe tekabül eden şekil, bizim kendimizin, Tanrının ve diğer şeylerin upuygun fikirlerini birleştiren bir üçgendir (Deleuze, 2005, s. 54,67).

Bütün bu epistemolojik savlardan açığa çıkmaktadır ki Spinoza'da bilme veya biliş, gerçekliğin tam, eksiksiz ve upuygun fikrini kavramak olarak anlaşılabilir. Bununla birlikte sonlu zihin ile sonsuz zihin yani Tanrı fikri arasında içkin ve asimptotik bir epistemolojik ilişki bulunmaktadır. Sonlu zihinlerin şeyleri yeterli nedenselliğiyle ve upuygun fikirleriyle kavraması yani onlara adeta yaklaşıp uzaklaşması, sonsuz zihin ile arasında içkin bir asimptotik bilişsel deneyim oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman Spinoza'da anlamak daima, zorunlu olarak varolan herhangi bir şeyi yakalamaktır ve anlamak veya kavrayış herhangi bir şeyi mümkün diye kavramanın karıştıdır ve de bu nedenle Spinozacı bilme veya biliş yani bilgi, öznenin bir işlemi değil ama ruhtaki fikrin olumlanmasıdır (Deleuze, 2005, s. 52-53). Böylelikle sonlu anlama yetilerinin bir şeyi bilmesi veya kavraması, esasında upuygun ve eksiksiz olarak varolan fikirlerin belli derecelerden veya açılardan kavranmasından başka bir şey değildir. Anlamak, bilmek veya kavramak, şeylerin nedenselliklerine yönelik zorunlu bir epistemolojik ilişkiyi ortaya koyan süreçtir. Demek ki sonlu zihinler olarak insan zihninin bilmesi veya bilişi, esasında tam bilişe veya şeyleri tam kavramsal belirlenimleriyle kavramaya, yeterli nedensellikleriyle anlamaya yani üçüncü tür bilgiyle bilmeye yönelik zorunlu bir faaliyettir. Bu tıpkı geometrideki, bir üçgenin iç açılarının toplamının, iki dik açının toplamına eşit olması gibi bir zorunluluğu ifade etmektedir. Upuygun fikirlerle biliş olarak üçüncü tür bilgi, nedeni olarak Tanrı ideasının eşliğinde, bengi olarak anladığımız sürece, anlıksal Tanrı sevgisini zorunlu olarak doğurmaktadır ve Tanrı kendini sonsuz anlıksal sevgi ile sevmektedir ve de Tanrı'nın doğası sonsuz eksiksizliğin hazzını duymaktadır ve bu hazza kendi nedeninin ideası eşlik etmektedir ve bütün bunlarla birlikte anlığın Tanrıya doğru anlıksal sevgisi, Tanrının onunla kendini sevdiği sonsuz sevginin parçası haline dönüşmektedir (*Ethica*, Bölüm 5, Önerme 32, Sonurgu, Önerme 35, 36). Spinoza'nın buradaki çarpıcı teşhisi, Tanrı'nın sonsuz anlama yetisi veya zihniyle, sonsuz gücü veya kudreti ve bununla birlikte Tanrı'nın kendine yönelik sevgisi bir ve aynı şeydir. Demek ki Tanrı'nın sonsuz anlayışı ile bilişi, onun sonsuz eyleme ve kipleri üretme gücüyle ve Tanrı'nın kendini anlaması ve sevmesiyle aynı anlamda buluşmaktadır. Gerçekten de ilgi çekici bir biçimde Spinoza, epistemolojiyi ontoloji ve aksiyoloji ile kusursuzca bütünleştirme başarısını

göstermiştir. Spinoza, “tek tek her şey Tanrı’nın sonsuz anlama yetisinde sonsuz tarzda ifade bulduğu halde, bunların ifade bulduğu sonsuz fikirlerin tekil bir şeyin bir ve aynı zihnini değil, bir zihinler sonsuzluğu oluşturduğunu” söylemektedir (Spinoza, 2014, s. 314). Böylelikle sonsuz zihin, sonsuz anlayış ile kavrayış veya sonsuz biliş, bir zihinler sonsuzluğunu oluşturmaktadır. Gerçekten de sonsuz düşünce veya sonsuz zekâ bir anlamda, geleneksel ilahi her şeyi bilme doktrininin basitçe bir onayıdır ve bu sonsuz fikir, var olan her şeyin, gerçekliğin her parçasının eksiksiz ve doğru bir temsilidir (Hübner, 2022).

Sonuç

Spinoza’nın epistemolojisi, onun sistematik metafiziğinin veya ontolojisinin zorunlu bir sonucudur. Epistemolojik kavramlar olarak bilgi, biliş, kavrayış veya anlık yani zihin gibi kavramların töz, kip, sıfat, nedensellik, güç gibi ontolojik kavramlarla aynı bağlamlarda kullanıldığını anlıyoruz. Bununla birlikte Spinoza’nın en temel epistemolojik ve metodolojik taahhütlerinden biri, evrensel anlaşılabilirliğe olan bağlılığıdır (Hübner, 2022). Gerçekten de Spinoza’nın epistemolojisine göre gerçeklik Tanrı’nın kendini belli ve belirli bir yolda anlatmasından başka bir şey değildir ve gerçeklik, anlaşılabilir veya kavranabilir bir doğaya sahiptir. Bu nedenle Spinoza’da bilmek veya biliş faaliyeti aslında varolmak ile aynı anlama gelmektedir. Bu heterodoks epistemolojik sav doğrultusunda Spinoza açısından her şey zorunlu olarak fikirleriyle varoluş göstermektedir. Demek ki her şey tam, eksiksiz ve upuygun fikirleriyle veya kavramsal belirlenimleriyle Varlıktan üretilmiştir. Gerçekten de bir şeyin onu algılayan veya kavrayan sonlu zihinler dışında, yeterli nedenselliğiyle ve upuygun fikriyle esasında tam biliş ve kavranışı vardır, eksiksiz kavramsal belirlenimi bulunmaktadır. Demek ki şey veya nesne sonlu zihinlerin biliş dışında aslında tam bilişle bulunur ve sonlu zihin olarak insan zihni şeylerle asimptotik bir epistemik ilişki kurmaktadır ve de şeyleri dereceli olarak, yeterli nedensellikleriyle ve upuygun fikirleriyle kavramaktadır. Bu nedenle Spinoza’ya göre güzellik, algılanan nesnenin bir niteliğinden çok onu algılayanda uyanan bir etkidir ve “kendilerinde” yahut Tanrı’yla ilişkili olarak değerlendirildiğinde şeyler ne güzel ne de çirkindir ve de mikroskoptan bakıldığında en güzel el bile iğrenç görünür; demek ki ölçü, zaman gibi kavramlar da, imgeleme tarzlarından başka bir şey değildir ve bu nedenle doğanın işleyişini bu nosyonlardan hareketle anlamamız mümkün de değildir (Spinoza, 2014, s. 103, 279). O halde gerçekliği ve şeyleri, güzel veya çirkin ya da bir ölçüde veya zamanda kavramamız aslında zorunlu olarak eksik veya yetersiz olarak derece farklılığıyla kavramamızdan başka bir şey değildir. Sonlu bir anlama yetisine sahip olarak insanın “bilinç”i, zorunlu olarak şeyleri yeterli nedenselliğiyle ve upuygun fikirleriyle kavrayamamaktadır, oysa ki esasında bilincin yanılması dışında her şey tam ve eksiksiz olarak realiteyi açıklamakta ve anlatmaktadır. O halde Spinoza’ya göre varolan her şey fikirleriyle vardır ve bilişin dışında kalan, bağımsız, numenal bir alan olamaz. Eğer böyle olmasaydı bizler, sonlu zihinler olarak gerçekliği kavrayamazdık ve biliş oluşturamazdık, dahası şeylerin bilincine varamazdık. Biz sonlu zihinlerin gerçekliği kavrayabilmesi ve biliş oluşturabilmesinin nedeni, bizleri ve her şeyi oluşturan “kaynak”ın aynı olmasıyla ilgilidir. Demek ki Maimon’un Kant’ı eleştirip, Spinoza’dan ilhamla ortaya koyduğu gibi, bilişin olabilmesi için gerçekliği oluşturan bütün unsurların aynı kaynaktan akması gereklidir. Bu kaynak, Spinoza’da farklı biçimsel sıfatlarının aynı şeyi anlattığı ve açıkladığı tek tözdür. Böylelikle Spinoza ortodoks veya geleneksel dediğimiz epistemolojinin temel dayanaklarını, biçimsel yapısını ve düşünsel anlayışını yadsımaktadır. Spinoza epistemolojisi bilen özne ile bilinen nesne arasındaki kopukluğu ve uçurumu ortadan kaldırmakla birlikte ortodoks epistemolojinin metodolojisini ve epistemik senaryolaştırmasını de yapıbozuma uğratmaktadır. Diğer taraftan Spinoza’da fikir veya ide, zihnin bir yaratımı, kurgusu veya yapıntısı değildir. Fikrin nesnel bir gerçekliği vardır. Zihin fikirleri meydana getirmemekte, yoktan yaratmamaktadır. Şayet tözsel, upuygun fikirler olmasaydı, insan zihni gerçekliğe ilişkin biliş oluşturamazdı. Demek ki bilmek esasen fikirleri yakalamaktır, onlara ulaşmak, onları kapmaktır. Bu nedenle sonlu zihinlerin sonsuz zihnin esasen parçaları olduğunu anlamaktayız. Böylelikle Spinoza ortodoks epistemolojinin

zaten yanlış kurgulanmış iddialarını hem yadsımakta hem de bu iddiaların çözümsüz sorunlarına yönelik heterodoks ve alternatif yaklaşımlar ortaya koymaktadır.

References

- Deleuze, G. (2000). *Spinoza üzerine on bir ders*. (U. Baker, Çev.). Öteki Matbaası.
- Deleuze, G. (2005). *Spinoza. pratik felsefe*. (U. Baker, Çev.). Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2013). *Spinoza ve ifade problemi*. (A. Nahum, Çev.). Norgunk Yayıncılık.
- Fransez, M. (2004). *Spinoza'nın Tao'su; Akıllı inançtan inançlı akla*. Yol Yayınları.
- Hübner, K. (2022). Spinoza's epistemology and philosophy of mind. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.). URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/spinoza-epistemology-mind/>>. (Erişim: 20.02.2025).
- Kelley., A. (2005). Solomon Maimon (1753-1800). *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <https://iep.utm.edu/maimon/>. (Erişim: 20.02.2025).
- Nahum, A. E. (2021). Spinoza'nın dil kuramı: Eleştiriden pratiğe. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 16-35.
- Ramond, C. (2014). *Spinoza sözlüğü*. (B. Şişman, Çev.). Say Yayınları.
- Spinoza, B. (1996). *Ethica /törebilim*. (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları. (Orijinal eser 1677)
- Spinoza, B. (2014). *Mektuplar*. (E. Ayhan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Thielke, P. & Melamed, Y. Y. (2024). Salomon Maimon. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/maimon/>>. (Erişim: 20.02.2025).

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

I declare that this article is an original work and was prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The article has not been published elsewhere and is not currently under review by another journal.

All sources used in the study have been cited in accordance with academic standards. I declare that the study does not contain plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data, and that the research findings have been presented in accordance with the principles of scientific integrity.

Author Contributions

The author single-handedly designed, conducted, and analyzed the study and prepared the report for this article. I have reviewed and approved the final version of the article and agreed to its publication.

Conflict of Interest

I declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author.

Copyright and Permissions

I confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

I confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederim. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkısı

Çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin raporlama aşamasını tek başına yürütmüştür. Makalenin son hâlini okuyup onayladım ve yayımlanmasını kabul ettim.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri tarafımdan dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bana aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederim.

Yazar Onayı

Makalenin son hâlini okudum, onayladım ve yayımlanmasını kabul ettiğimi beyan ederim.